नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह नेपाली दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
आंशिक प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

अध्ययनकर्ता
सङ्गीता कुमारी भट्टराई
शैक्षिक सत्र : २०७०/७१
परीक्षा रोल नं. ९६२०४०३
(प्राइभेट समूह)
त्रि.वि. रजिस्ट्रेसन नं. ९-२-५६८-२५५-२००९
नेपाली केन्द्रीय विभाग

२०७६

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत अध्ययन पत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली स्नातकोत्तर तहको दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो । **नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत अधययनपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा. भरतकुमार भट्टराईज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्ना विविधकार्य व्यस्तताका बाबजुत पनि मलाई अध्ययन पत्र तयार पार्न अभिप्रेरणा दिँदै निरन्तर सचेत गराउँदै समुचितमार्ग निर्देशन र सुझावहरू प्रदान गर्नु हुने श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यसैगरी यो सुन्दर जीवनमा शिक्षा, ज्ञान, विवेक नै मानिसको सबैभन्दा ठूलो सम्पत्ति हो र यो निरन्तर चलाइ रहनु पर्दछ भन्ने भावना, उत्प्रेरण दिने मेरा आदरणीय माता शोभा भट्टराई र पिता उमाकान्त भट्टराईप्रति चिर ऋणि छु ।

नेपालको नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको खोज गरी सङ्कलन गर्न प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण इष्टमित्र समाजका अग्रज महानुभावप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसका साथै यस शोधपत्र टङ्कण गर्न सहयोग गर्ने वृष रावलप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यो अध्ययन पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

संगीता कुमारी भट्टराई
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७६/४/६

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद
अध्ययनपत्रको परिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	२
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	अध्ययनपत्रको औचित्य	२
१.६	अध्ययन कार्यको सीमाङ्कन	३
१.७	अध्ययन विधि	३
१.८	अध्ययनपत्रको रूपरेखा	३

दोस्रो परिच्छेद
नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रको सामान्य परिचय

२.१	भौगोलिक विभाजन	५
२.२	ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	६
२.३	हावापानी र भू-उपयोग	६
२.४	ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरू	७
२.५	मुख्य व्यावसायिक क्षेत्रहरू	७
२.६	सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था	७

तेस्रो परिच्छेद
लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय

३.१	लोकसाहित्यको परिचय	८
३.२	लोककथाका विशेषताहरू	८
	३.२.१ उपदेशात्मकता	९
	३.२.२ प्रेममय भावनाको प्रदर्शन हुनु	९
	३.२.३ मानवका मूल प्रवृत्तिहरूमा निरन्तरता सहचारिता	९
	३.२.४ कल्पनाको प्राचुर्य	१०
	३.२.५ अप्राकृतिक र मानवेतर तत्त्वको समावेश	१०
	३.२.६ लोकरञ्जकता	१०
	३.२.७ अश्लील शृङ्गारको अभाव	१०
३.३	लोककथाका तत्त्वहरू	१०
	३.३.१ कथानक	११
	३.३.२ पात्र र चरित्र	११
	३.३.३ देश, काल र वातावरण	११
	३.३.४ भाषाशैली एवं संवाद	११
३.४	लोककथाको वर्गीकरण	१२
	३.४.१ पाश्चात्य वर्गीकरण	१२
	३.४.२ प्राच्य वर्गीकरण	१२
	३.४.३ नेपाली वर्गीकरण	१३

३.४.३.१ सांस्कृतिक ऐतिहासिक लोककथाहरू १३
३.४.३.२ अर्ती उपदेशका कथाहरू १४
३.४.३.३ पशुपक्षीका लोककथाहरू १४
३.४.३.४ मानव विशेष स्वभाव र प्रवृत्तिका लोककथाहरू १४
३.४.३.५ अतिमानवीय लोककथाहरू १४
३.४.३.६ दैवी लोककथाहरू १४
३.४.३.७ धार्मिक लोककथाहरू १४
३.५ लोककथाको उत्पत्ति १५
३.५.१ प्रकृतिवाद १६
३.५.२ प्रसारवाद १६
३.५.३ विकासवाद १६
३.५.४ इच्छापूर्तिवाद १६
३.५.५ यथार्थवाद १६
३.६ लोककथाको अध्ययन परम्परा १६
३.६.१ पृष्ठभूमि (आरम्भदेखि १८०३ सम्म) १७
३.६.२ अनूदित लोकाख्यान परम्परा (१८६१ - १९९५) १८
३.६.३ नेपाली लोककथा सङ्कलन परम्परा (१९९६ देखि हालसम्म) १८

चौथो परिच्छेद

सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण

४.१ सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन २०
४.१.१ बुढी बाखीको कथा २१
४.१.२ समय खेर नफाल्नु २४
४.१.३ सुनकेशे बहिनी २७
३.१.४ जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ २८
४.१.५ चलाख स्याल २९
४.१.६ बुरबक मान्छे ३१
४.१.७ शिवजीको घमन्ड ३२
४.१.८ चतुरे ज्वाइँ ३४
४.१.९ भोटेको सिकार ३५
४.१.१० सङ्घर्ष ३७
४.२ सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको विश्लेषण ३९
४.२.१ कथावस्तुका आधारमा ३९
४.२.२ पात्र र चरित्रका आधारमा ४६
४.२.३ परिवेशका आधारमा ४८
४.२.४ उद्देश्यका आधारमा ४९
४.२.५ भाषाशैली र संवादका आधारमा ५१

पाँचौं परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश ५३
५.२ निष्कर्ष ५३
सन्दर्भ ग्रन्थसूची

पहिलो परिच्छेद

अध्ययनपत्रको परिचय

१.१ विषयपरिचय

लोकसाहित्यको एक प्रमुख विधा लोककथा हो । लोककथाको विकास मानव सभ्यताको आरम्भसँगै भएको पाइन्छ । यो लोकको कथा भएकाले यसमा लोकजीवन र लोकानुभूतिको साङ्गोपाङ्गो चित्रण पाइन्छ । लोककथा मनोरञ्जनका साथै नैतिक शिक्षा, सच्चरित्र निर्माण र उत्प्रेरणा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सुनाउने गरिन्छ । यसले मानव जीवनको दुःख, पीडा, हाँसो र रोदनलाई अभिव्यक्त गरेको हुन्छ । यसमा मानव र मानवेत्तर पात्रहरूको प्रयोग गरिन्छ । लोककथा कुनै व्यक्ति विशेषको रचना नभएर समाजमा परम्परादेखि पुस्ता हस्तान्तरित हुँदै आएको जनसमुदायको सामूहिक सम्पत्ति हो ।

नेपालको पाँच नम्बर प्रदेशको नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत पर्ने सुनवल सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक, प्राकृतिक आदि विविधताले भरिपूर्ण क्षेत्रको रूपमा परिचित छ । यस क्षेत्रमा विशेष गरी बुढापाकाहरूबाट आफ्ना आफन्तहरूलाई मनोरञ्जनका साथै नैतिक शिक्षा र उपदेश दिनका लागि लोककथा सुनाउने गरिन्छ । लोकजीवनमा श्रुतिपरम्परादेखि पुस्ता हस्तान्तरित हुँदै आएका यस्ता लोककथाहरू अध्ययन, अनुसन्धान र संरक्षणबारे अभाव हुनु युवायुवतीमा पाश्चात्य प्रभावले दिनानुदिन गाँज्दै जानु जस्ता विविध कारणले गर्दा यस्ता लोकविधिहरू आज लोप हुने अवस्थामा पुगेका छन् । लोकजीवनका यस्ता साझा सम्पत्तिको संरक्षण गर्नुपर्ने परिस्थितिका कारण यस अध्ययनपत्रको विषय नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन र वर्गीकरण गरी तिनीहरूलाई लोककथाको सिद्धान्तको कसीमा विश्लेषण गर्नु यस शोधकार्यको मुख्य विषय रहेको छ । यही विषयमा केन्द्रित भएर प्रस्तुत अध्ययनपत्र पूरा गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

नेपालमा लोककथाको अध्ययन, अनुसन्धान गरिए तापनि सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको अहिलेसम्म विस्तृत अध्ययन हुन सकेको छैन । यस

अनुसन्धान कार्यमा नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययन निम्नलिखित समस्याहरूमा आधारित भएर गरिएको छ :

(क) नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत सुनवल क्षेत्रमा केकस्ता लोककथाहरू प्रचलनमा रहेका छन् ?

(ख) सुनवल क्षेत्रमा रहेका प्रचलित लोककथाहरूलाई केकसरी विश्लेषण गर्न सकिन्छ ?

(ग) नेपाली लोककथाभित्र यी कथाहरूको स्थान र महत्त्व केकस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनपत्रको मूल उद्देश्य नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू केकस्ता रहेका छन्, तिनीहरूको अध्ययन गर्नु रहेको छ । त्यसैले निम्नलिखित उद्देश्यलाई अध्ययनमा समेटिएको छ :

(क) नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन गर्नु,

(ख) सुनवल क्षेत्रमा रहेका प्रचलित लोककथाहरूको विश्लेषण गर्नु,

(ग) नेपाली लोककथामा यी लोककथाहरूको स्थान र महत्त्व पहिल्याउनु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

लोकसाहित्यका अन्य विधामध्ये लोककथालाई पनि महत्त्वपूर्ण विधाका रूपमा लिने गरिन्छ । लोककथाको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण भए पनि कतिपय क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको व्यापक रूपमा अध्ययन नभएकै कारण आज महत्त्वपूर्ण स्थान राख्ने लोककथाहरू इतिहासको गर्भमा बिलाउँदै छन् । सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययन त अझै ओझेलमा परेको छ ।

१.५ अध्ययनपत्रको औचित्य

कुनै पनि राष्ट्रको समग्र परिचयमा कला, संस्कृति र साहित्य शीर्ष स्थानमा रहेको छ । नेपाल विविधताभित्र भावनात्मक एकता भएको राष्ट्र हो । लोकसाहित्यको अन्य विधाका तुलनामा लोककथाको अध्ययन र अनुसन्धन

सुव्यवस्थित रूपमा हुन सकेको देखिँदैन । अझ नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको बारेमा त अध्ययन, अनुसन्धान भएको परिप्रेक्ष्यमा यस अध्ययनपत्रले व्यवस्थित र विस्तृत रूपमा लुकेर रहेका लोककथाका अमूल्य विषय समेत प्रकाशमा ल्याउन र राष्ट्रिय संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने कार्यमा समेत कार्य महत्त्व राख्ने हुँदा यो अनुसन्धान औचित्यपूर्ण रहेको छ । परम्परागत हस्तान्तरित हुँदै आएका लोककथाहरू जुन इतिहासको गर्भमा हराउन लागेका हुन् यस्ता लोकसाहित्यलाई जोगाई राख्ने युवा पुस्तालाई प्रेरणा दिनुका साथै लोककथाहरूलाई सुरक्षित तरिकाले लिपिबद्ध गरेर राख्नु नै यस अध्ययनपत्रको महत्त्व रहेको छ ।

१.६ अध्ययन कार्यको सीमाङ्कन

नेपालका विभिन्न भागमा प्रचलित लोककथाको क्षेत्र अत्यन्तै फराकिलो रहेको छ । यति धेरै ठाउँ ओगटेको यस लोककथाको सीमाङ्कन गर्नु कठिन कार्य देखिन्छ । विशेष अध्ययन र अनुसन्धानका लागि निश्चित क्षेत्र तोकेमा मात्र राम्रोसँग अध्ययन गर्न सकिने भएका कारणले गर्दा यस अध्ययनपत्रको सीमाङ्कन नवलपरासी जिल्लाअन्तर्गत सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन गर्नुमा मात्रै केन्द्रित रहेको छ ।

१.७ अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनपत्र तयार गर्ने क्रममा मूलतः दुई स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोत । सुनवल क्षेत्रअन्तर्गत गाउँ, बस्तीका क्षेत्रगत अध्ययन गरी त्यहाँका शिक्षित, अशिक्षित बुढापाकाका जनजिब्रोमा झुन्डिएका लोककथालाई जस्ताको तस्तै समावेश गरिएको छ । उपयुक्त अवसरका रूपमा अडियो तथा मिडिया रेकर्ड मार्फत सामग्री सङ्कलनलाई व्यवस्थित तरिकाले लोककथा लेखन गरिएको छ ।

१.८ अध्ययनपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत अध्ययनपत्रको संरचनालाई सुसङ्गठित र सुव्यवस्थित रूपमा सम्पन्न गर्नका लागि निम्नानुसार परिच्छेद र आवश्यकताअनुसार शीर्षक र उपशीर्षकमा विभाजन गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेद : अध्ययनपत्रको परिचय

दोस्रो परिच्छेद : सुनवल क्षेत्रको सामान्य परिचय

तेस्रो परिच्छेद : लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय

चौथो परिच्छेद : सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिशिष्टहरू

दोस्रो परिच्छेद

नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रको सामान्य परिचय

२.१ भौगोलिक विभाजन

नेपालको प्रथम बालमैत्रीपूर्ण नगरपालिका सुनवल तराईमा अवस्थित छ, जसमा नवलपरासी जिल्लाको चुरे क्षेत्रको सानो भाग, उत्तरमा पाल्पा जिल्ला दक्षिणमा रामग्राम नगरपालिका, पूर्वमा बर्दघाट नगरपालिका र पश्चिममा रूपन्देही जिल्ला रहेको छ । यो नगरपालिका सन् २०२४ मा नेपाल सरकारको स्थानीय प्रशासन अधिनियमअनुसार साबिका दुई गा.वि.स. हरू स्वाठी र सुनवललाई मिसाएर बनाइएको हो । सन् २०१७ को नेपालको राष्ट्रिय राजनीतिक परिवर्तनपछि, नवलपरासी जिल्लाको रामनगर क्षेत्र समेत सामेल गरी नगरपालिकाको क्षेत्र विस्तार गरिएको छ । यस सुधारपछि नगरपालिका समुद्र सतहबाट १३८ देखि १०२३ मिटर माथि र १३९.१० वर्ग किलोमिटरको क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । यस नगरपालिकाभित्र ६८०८२ जनसङ्ख्या (राष्ट्रिय जनगणना, २०१०) र १२.६५९ घरहरू फैलिएका छन् । सुनवलको जनसङ्ख्या घनत्व ६०२.२ प्रतिवर्ग किलोमिटर रहेको छ र जनसङ्ख्या वृद्धि दर २.४२% रहेको छ । सुनवलमा अधिकांश बासिन्दाहरू हिन्दु धर्म मान्ने र अरू बौद्ध, मुस्लिम र क्रिश्चियन छन् । नगरपालिकाका बासिन्दाहरूको तिनीहरूको जाति र जातीय समूहद्वारा विभाजित छन् । त्यस्तै ९९.५% सहरी क्षेत्रका नागरिकहरू साक्षर छन् र सबै बालबालिकाहरू विद्यालय जान्छन् र स्थानीय प्रशासनमा बालबालिकाहरूको सार्थक योगदान पनि छ । स्थानीय तहको चुनावमा नयाँ निर्वाचित निकायले सन् २०१७ देखि नगरपालिकामा काम गरिरहेको छ । सुनवल तराई र नेपालको पहाडी क्षेत्रसँग सीमामा छ । यद्यपि यो नगरपालिका तराईमा अवस्थित भए पनि यसको पहाडी क्षेत्रमा पनि केही परिवार बसोबास गर्दछन् । मध्यम जनसङ्ख्या भएको यो नगरपालिकाको पचास प्रतिशतभन्दा बढी क्षेत्रमा जङ्गल रहेको छ, जहाँ धातु ढुङ्गा जस्ता खनिजहरू छन् । विविध भौगोलिक सुविधाको कारण सुनवल, पर्यटन, आधुनिक र स्वदेशी व्यापार कृषि जस्ता सम्भावना बोकेको सहरको रूपमा परिणत हुँदै गएको छ । स्थानीय सरकारको वर्तमान् नियन्त्रणले पूर्वाधारको छिटो विकासको सम्भावना बढाएको छ ।

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकाको नाम सुनवल नै किन रह्यो भन्ने बारे ऐतिहासिक लेख नभए तापनि अग्रजहरूको जनश्रुतिअनुसार बर्दगोरिया भन्ने ठाउँमा बाबा अमरनाथ बस्नुहुन्थ्यो र त्यहाँ उहाँले एउटा अमरपोखरी पनि खन्नु भएको रहेछ । बाबा अमरनाथले एउटा साँढे पनि पाल्नु भएको थियो, जसलाई उहाँले शिवजीको बाहाको रूपमा पुजेर राख्नु भएको थियो । उक्त साँढेको गलामा एउटा सुनको हार थियो ।

बाबाले भक्तहरूलाई चोटपटक लागेमा अमरपोखरीमा आएर नुहाउनाले सबै ठीक हुन्छ भन्ने बरदान दिनु भएको थियो । एकदिन साँढे रूपन्देहीको भलुहिमा चरिरहँदा सत्रुहरूले बन्चरोले उसको घाँटी काटिदिएछन् । साँढे चाहिँ बर्दगोरियाको पोखरीमा आउने प्रयास गरिरह्यो । घाँटी काथिएको ठाउँमा टाउको खस्यो र ऐले सुनवल नगरपालिका भएको ठाउँमा साँढेले लगाएको हार खस्यो र यस ठाउँलाई सुनहार भन्न थालियो । समय बित्दै जाँदा त्यहि सुनहार भन्ने नाम सुनहल भई अहिले अपभ्रंश भई सुनवल भएको छ । यसरी नै सुनवल नगरपालिकाको नाम कृषिसँग पनि सम्बन्धित रहेको छ । सुनवलमा सुन जस्तै धानबाला फल्ने भएकाले सुनको बालाभन्दा भन्दै सुनवल भन्न थालियो र त्यहि नाम अपभ्रंश भई सुनवल भएको आम किम्बन्ती रहेको छ ।

२.३ हावापानी र भू-उपयोग

यस नगरपालिकाको हावापानी समशितोष्ण प्रकारको रहेको छ । यसको धरातलीय स्वरूपले पनि हावापानीको प्रभाव दक्षिणपूर्वी मनसुनबाट प्रभावित देखिन्छ । यस सहरको औसत तापक्रम गर्मीमा २८ देखि ४३ डिग्री सेल्सियस र जाडोमा ५ डिग्री सेल्सियस देखि २८ डिग्री सेल्सियससम्म हुने गर्दछ । पहाडी बेल्ट र तराई बेल्टमा वातावरणको विविधता पनि यस क्षेत्रको अर्को प्राकृतिक पहिचान हो । यस नगरपालिकाको जति उत्तर गइन्छ उति नै हावापानी केही अन्तर पाइन्छ भने वार्षिक वर्षा औसतमा २७५ मिलीमिटर हुन्छ । कृषि उत्पादनको दृष्टिकोणले हेर्ने हो भने यहाँको जमिनको अधिकांश भू-भाग समथर हुनाले सो जमिन कृषियोग्य छ । यस नगरपालिकामा खोलानाला तथा पानीको स्रोतहरू रहेकाले सिंचाइको अवस्था पनि सन्तोषजनक रहेको छ । धान, गहुँ, मकै जस्ता खाद्यवाली तथा तोरी, तरकारी र उखु जस्ता नगदेवालीहरू यहाँको प्रमुख खेतीहरू हुन् ।

२.४ ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरू

यस क्षेत्रका ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा बाबा बर्दगोरिया, महल पोखरी, सोमनाथ बाबा, विहार, उत्तरायन, ओमेश्वर, देवदह पोखरी, खडकट्टी क्षेत्र, डाकापानी, पिकनिक स्थान, स्वाठी पोखरी, बनकट्टी, बुद्धको मुर्ती, वैरागनाथ मन्दिर, कृष्णको प्रतिमा आदि पर्दछन् ।

२.५ मुख्य व्यावसायिक क्षेत्रहरू

यस क्षेत्रका मुख्य व्यावसायिक क्षेत्रहरू सुनवल चौराहा, रामनगर भुमही, बिडरा, स्वाठी, बनकट्टी र असनैया आदि पर्दछन् ।

२.६ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

सांस्कृतिक विविधता सुनवलको एक धेरै महत्त्वपूर्ण पहिचान हो । यहाँ मुख्यतया चार धर्मका मानिसहरू छन् । बाहुन, क्षेत्री, जनजाति, मधेशी यहाँका प्रमुख जातीय समुदाय छन् । दशैं, तिहार, लोसार, छठ आदि यहाँका मुख्य पर्वहरू हुन् । सुनवलको संगठित विकास प्रकृति र सामाजिक प्रणालिले सधैं आफ्नो मिसनमा सफलताको सङ्केत गर्दछ ।

तेस्रो परिच्छेद

लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ लोकसाहित्यको परिचय

लोकसाहित्यमा लोक शब्दले जनता वा संस्कारको ग्रहण गर्दछ साहित्यले जनताको हितका निम्ति प्रयुक्त शिष्ठ अभिव्यक्ति भन्ने लाग्दछ । यसरी लोकसाहित्य समष्टि अर्थ हेर्ना लोक वा जनताको कल्याणको भावनाले अभिप्रेरित शिष्ठ अभिव्यक्ति लोकसाहित्य हो । लोकसाहित्यलाई ग्रामीण साहित्य, अशिष्ट साहित्य भनेको पनि पाइन्छ । वास्तवमा साहित्य ग्रामीण भेगमा मात्र सीमित रहँदैन । ग्रामीण क्षेत्रमा लोकसाहित्यको प्रचलन बढी हुन्छ । लोकसाहित्यको प्रयोग र व्यवहार सहरी भेगमा पनि हुन्छ । त्यसैले ग्रामीण र अशिष्ट साहित्य भन्नु उपयुक्त हुँदैन । लोकसाहित्यमा लोकत्व प्रमुख रूपमा देखिन्छ भने शास्त्रीयता चाहीँ गौण भएर रहेको पाइन्छ ।

लोकसाहित्य भन्नाले समाजको मस्तिष्क अथवा प्राण स्वरूप मौखिक रूपले जीवित भइरहेको अलिखित वाङमय हो । यसलाई समाजले पुर्ख्यौली साझा श्रीसम्पत्तिका रूपमा अङ्गीकार गरिराखेको हुन्छ । त्यसैले यो मौखिक परम्परामा हुर्केको हुन्छ । कुन बेला कसले सिर्जना गऱ्यो भन्ने कुराको अत्तोपत्तो नै हुँदैन । लोकसाहित्य आर्याय लोकबाट आएको, लोक भावना काटेको र लोकमै मौलाएको अभिव्यक्ति हो । यसमा लोकयासका समस्त क्रिया प्रतिक्रिया गुन्जन्छन् । लोक आत्मजीवन बोल्छ । लोकसाहित्यमा लोकजीवनमा आँसु, हाँसो, हर्ष, विस्मात, सुख, दुःखको अभिव्यक्ति रहेको हुन्छ । लोकले सजिलै बुझ्न र अनुभव गर्न सक्ने भाषा र भावनामा निर्मित मानव मुटुको स्पन्दनबाट निस्केको मीठो र आकर्षणमय मौखिक साहित्य नै लोकसाहित्य हो भन्न सकिन्छ ।

३.२ लोककथाका विशेषताहरू

लोकजीवनका सुख, दुःखको अनुभूतिलाई प्रभावकारी रूपमा अभिव्यक्त गर्ने मौखिक परम्परा बाचेको लोककथाको उद्देश्य मानव हृदयलाई मनोरञ्जन प्रदान गर्नु हो । केही लोककथाहरूमा स्रोताहरूको मन जित्न अप्राकृतिक अतिरञ्जनात्मक,

अपत्यारिला घटनाहरू समावेश गरिएका छन् तर केही लोककथाहरू वीरता, धैर्य, नीतिमूलक, शिक्षाप्रद, अर्ती, उपदेश दिने जस्ता यथार्थ कुराहरू र लोकजीवनका तथ्य र मार्मिक घटनाहरू समेत लोककथामा निहित हुन्छ । लोककथा एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा सर्ने क्रममा कतिपय लोककथाहरूले आफ्नो प्रारम्भिक रूपलाई छाँटकाँट गर्दै नवीनता ग्रहण गऱ्यो भन्ने बारेमा कथावाचक र स्रोता दुवैजनालाई ज्ञान हुँदैन । त्यसकारण लोककथाका रचयिता अज्ञात नै पाइन्छ । लोककथाका विशेषताहरूलाई यस्तै र यति नै हुन्छन् भनेर किटान गर्न मिल्दैन । हालसम्म नेपाली भाषामा रूपान्तरित लोककथाहरू र नेपाली कथामा पाइने विशेषतालाई ध्यानमा राख्दै संक्षिप्त परिचय निम्नानुसार दिइएको छ ।

३.२.१ उपदेशात्मकता

लोककथाको मुख्य अभिप्राय नै जनमानसलाई आनन्दानुभूति प्रदान गर्दै अप्रत्यक्ष रूपमा नैतिक शिक्षा, सुधारात्मक सन्देश, सकारात्मक अर्थको बोध गराउनु पनि हो । हाम्रो पूर्वजहरू आफूले देखेका, सुनेका, भोगको अनुभूति भएका घटनाहरू अरूलाई सुनाउने गर्थे । ती कथाहरू नैतिक सन्देश, बौद्धिक र मानसिक ज्ञान दिलाउने किसिमका हुन्थे । भूतप्रेत, राक्षस, देवीदेवतासम्बन्धी तथा लोकप्रिय राजामहाराजा, कल्याणकारी कार्यको कथा देशभक्ति र वीरताका कथाहरूका मुख्य विषयवस्तु थिए । कथाले प्रत्येक रूपमा स्रोता वर्गलाई मनोरञ्जन प्रदान गर्दछ भने अप्रत्यक्ष रूपमा ती कथाका वर्णित सच्चा आदर्श पात्रहरू जस्तै बन्ने प्रेरणा पनि दिन्छ ।

३.२.२ प्रेममय भावनाको प्रदर्शन हुनु

लोककथामा राजा रानीको प्रेम, पशुपक्षीको प्रेम, आमा बा र छोराछोरी आदिको प्रेमले कथामा रोचकता ल्याई कथामा पनि प्रेममय भावना जागृत गराउँछ ।

३.२.३ मानवका मूल प्रवृत्तिहरूमा निरन्तरता सहचारिता

दया माया, दुःख सुख, लोभ घृणा, विश्वासघात, कामक्रोध, चलाखी आदि सम्पूर्ण मानव जातिका प्रवृत्ति हुन् । यी प्रवृत्ति लोककथामा पाइन्छन् । लोककथाले मानव स्वभाव र प्रवृत्ति अभिव्यक्ति गर्नु पनि यसको विशेषता हो ।

३.२.४ कल्पनाको प्राचुर्य

लोककथा कल्पनाको उपज हो, यसमा विभिन्न विषयवस्तुको कल्पनामा फुलबुट्टा भरेर कथावस्तु भरिन्छ । कतिपय लोककथाहरूलाई तथ्य र मार्मिक कथाहरू पनि समावेश गरिएको पाइन्छ । यस्ता लोककथामै कल्पनाकै बोलबाला पाइन्छ। लोककथा काल्पनिक जगत्को सेरोफेरोमा रहनु यसको आफ्नै विशेषता हो ।

३.२.५ अप्राकृतिक र मानवेतर तत्त्वको समावेश

लोककथामा अप्राकृतिक तथा मानवेतर पात्रहरू समावेश गरिएको हुँदा लोककथा मनोरञ्जनात्मक हुन्छ । यी कथाहरूमा प्रकृति जगत् र मानवेतर पात्रहरूले मानवीय गति र अस्तित्व कायम गर्ने हुँदा स्रोताको मनमा जिज्ञासा बढ्दै जान्छ। कथावस्तु फल जस्तै होला भन्ने उत्सुकतालाई जन्माएर कौतुहल पाठकलाई डोऱ्याइरहेको हुन्छ । कथामा सम्पूर्ण पीडाहरू भुलेर आनन्दमा डुबेको पाइन्छ । स्रोताले त्यसपछि तृप्ति पाउँछ ।

३.२.६ लोकरञ्जकता

कुनै पनि लोकवाचकले स्रोताहरूको मनलाई आकर्षित गर्नका लागि यथार्थभन्दा धेरै परका तत्त्वहरू समावेश गर्दै स्रोताहरूलाई मनोरञ्जन दिनका लागि सुन्ने सुनाउने गरिएको छ । यसबाट लोकमानसमा दिनभरिको थकान र पीडालाई एकछिन भए पनि भुल्ने हुन्छ । स्रोताहरूलाई मनोरञ्जन दिनका लागि अपत्यारिला, अति काल्पनिक घटनाहरूलाई पत्यारिला बनाउँदै लैजानु कथाको विशेषता हो ।

३.२.७ अश्लील शृङ्गारको अभाव

वासनात्मक प्रेम, कुण्ठित प्रेम, सौन्दर्य प्रेम जस्ता सृजना भएका अश्लील प्रेमको स्थान लोककथामा कहीँ भेटिँदैन । लोककथामा विशुद्ध शिष्ठ प्रेम मात्र पाइन्छ। लोककथामा मर्यादित प्रेम आत्मसात गर्नु यसको विशेषता हो ।

३.३ लोककथाका तत्त्वहरू

साहित्यका अन्य विधा जस्तै लोककथामा पनि तत्त्वहरूको आवश्यकता पर्दछ । लोककथामा पाइने प्रमुख तत्त्वहरू कथावस्तु, पात्र र तिनको चरित्र, देशकाल र वातावरण, भाषाशैली तथा संवाद आदि प्रमुख तत्त्वहरू हुन् ।

३.३.१ कथानक

लोककथामा कथावस्तुको महत्त्वपूर्ण स्थान छ । कथावस्तुविना लोककथा रचना गर्न सकिँदैन । कथावस्तुले कथालाई रोचक र विश्वसनीय तुल्याइदिन्छ । कथा एउटा कल्पनाको बीच रूप मात्र हो । कथानक चाहिँ त्यो बीच रूपबाट हुर्किएको, मौलाएको, फैलाएको अजङ्ग रूख जस्तै हो । लोककथाको आख्यान पक्षलाई हेर्दा एउटा संगठित कथा शृङ्खलामा रचिएको हुन्छ ।

३.३.२ पात्र र चरित्र

लोककथाका तत्त्वहरू मध्ये पात्र र चरित्र पनि महत्त्वपूर्ण तत्त्व हुन् । लोककथा आख्यानात्मक रचना भएको हुँदा पात्रहरूलाई पनि तहगत दृष्टिले एक अभिन्न अङ्गको रूपमा लिन सकिन्छ । यसमा विभिन्न पात्रको समावेश गरिएको हुन्छ । यसमा मानव र मानवेतर पात्र नै उपयुक्त हुन्छन् । मानवेतर पात्रहरूमा मान्छेका विभिन्न गुणहरू तथा विविध क्रियाकलापहरू रहेका हुन्छन् ।

३.३.३ देश, काल र वातावरण

लोककथाका तत्त्वहरू मध्ये अर्को महत्त्वपूर्ण तत्त्व देश, काल र वातावरण पनि हो । लोककथाहरू एकादेशमा, उहिल्यै धेरै वर्ष पछिको जस्ता काल्पनिक स्थान वा समयबाट सुरु गरिएका छन् । स्वाभाविक परिवेश चित्रण गरिएको पाइँदैन । जगत्को भौतिक काल्पनिक अतिरञ्जनात्मक अलौकिक प्रवृत्ति हामी भएको पाइन्छ । कथावस्तुको घटनाको आधारमा सामाजिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र सांस्कृतिक विषयवस्तुद्वारा निर्मित परिवेश लिन सकिन्छ ।

३.३.४ भाषाशैली एवं संवाद

जुनसुकै लोककथामा पनि स्थानीय भाषाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ । लोककथामा लोकबोली र स्थानीय भाषाभन्दा अलग किसिम पाइन्छ । कथामा प्रयोग गरिएको भाषा सरल र सहज तथा प्राकृतिक किसिमको हुन्छ जुन समाजले पनि ग्रहण गर्दछ ।

कथामा संवादको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । विषयवस्तु, पात्र, चरित्रचित्रण आदिमा उपयुक्त खालको संवाद हुनु पर्दछ । कथा एकातिर संवाद अर्कोतिर भएको खण्डमा संवादले कथामा रोचकता र विश्वसनीयता ल्याउँदैन ।

३.४ लोककथाको वर्गीकरण

लोककथाको वर्गीकरणको क्रममा लोककथा वर्गीकरणका केही प्रारम्भिक आधारहरू र प्रचलित मान्यताहरूको चर्चा गर्नु आवश्यक हुन्छ । मानव हृदयका अनुभूति, अनुभव र कल्पनाहरू मानवमा समाजमा प्रचलित रीतिरिवाज सबथोक लोकको विषय क्षेत्र भित्र पर्दछन् । लोककथाको वर्गीकरणको विषयमा विद्वान्हरूले अपनाउँदै गएको विधि एउटै छैन । देश, काल, संस्कृति सापेक्ष हुने हुनाले लोककथाको वर्गीकरणको आधार पनि सोहिअनुसार भिन्न भिन्न छ । त्यसैले विभिन्न विद्वान्हरूले दिएका केही वर्गीकरणहरू क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

उद्देश्य दृष्टिकोण लोककथाको वर्गीकरण ३ वर्गमा गरिएको छ : (क) मनोरञ्जनात्मक, (ख) उपदेशात्मक र (ग) व्याख्यात्मक प्राचीन वर्गीकरण ।

संस्कृत साहित्यका आचार्यहरूले कथा साहित्यलाई सुरुमा मूलतः दुई भागमा विभाजन गरेका छन् : (क) कथा र (ख) आख्यायीका ।

आनन्द वर्द्धनले तीन भेदमा विभाजन गरेका छन् : (क) परिकथा, (ख) संकलन तथा (ग) खण्डकथा ।

हरिभद्रले चार भागमा वर्गीकरण गरेका छन् : (क) अर्थकथा, (ख) कामकथा, (ग) धर्मकथा र (घ) सङ्कीर्ण कथा ।

३.४.१ पाश्चात्य वर्गीकरण

अर्ज गोमेले कथालाई चार भागमा वर्गीकरण गरेका छन् : (क) शुद्ध कथा, (ख) वीरगाथा, (ग) गीतिकथा र (घ) स्थान विशेषसँग सम्बन्धित किम्बदन्ती ।

एन.टि. आर्नले कथालाई ३ भागमा बाँडेका छन् : (क) पशुपंक्षि, (ख) शुद्ध कथा, (ग) हस्यौली तथा चुट्किला लघुकथा ।

स्टिथ थोमसले कथालाई पाँच भागमा विभाजन गरेका छन् : (क) किम्बदन्ति तथा परम्परागत कथाहरू, (ख) परीकथा, (ग) पशुपंक्षि कथा, (घ) नीतिकथा र (ङ) पौराणिक कथा ।

३.४.२ प्राच्य वर्गीकरण

दिनेश सेनले चार भागमा विभाजन गरेका छन् : (क) रूपकथा, (ख) हास्यकथा, (ग) धार्मिक कथा र (घ) गीतिकथा ।

सत्यन्दले लोककथालाई आठ भागमा वर्गीकृत गरेको पाइन्छ : (क) गाथाहरू, (ख) पशुपंक्षिसम्बन्धी, (ग) परी कहानीहरू, (घ) विक्रमका कहानीहरू, (ङ) बुझ्नोबल (गाउँखाने कथा), (च) निरीक्षण गर्भित कहानीहरू, (छ) साधु सन्तका कथाहरू, (ज) कारण निर्देशक र कहानीहरू ।

कृष्णदेव उपाध्यायले लोककथा छ भागमा विभाजन गरेका छन् : (क) उपदेश कथा, (ख) व्रत कथा, (ग) प्रेमकथा, (घ) मनोरञ्जन कथा, (ङ) सामाजिक कथा र (च) पौराणिक कथा ।

यसरी पाश्चात्य तथा पूर्वीय लोककथाका अध्येताहरूले आ-आफ्नो तरिकाले वर्गीकत गरेको पाइन्छ ।

३.४.३ नेपाली वर्गीकरण

नेपाली लोकसाहित्यका अध्येताहरूले नेपाली लोककथालाई निम्न तरिकाले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ ।

धर्मराज थापा र हंशपुरे सुवेदीले (क) धार्मिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक लोककथा, (ख) मानवीय र अतिमानवीय लोककथा, (ग) पशुपंक्षि लोककथा, (घ) देवी लोककथा र (ङ) विविध लोककथा गरी पाँच भागमा वर्गीकरण गरेका छन् ।

कृष्णप्रसाद पराजुलीले (क) पौराणिक कथा, (ख) नीति कथा, (ग) पुराकथा र (घ) परीकथा गरी चार भागमा वगीृकरण गरेका छन् ।

चुडामणि बन्धुले लोककथालाई चार भागमा विभाजन गरेका छन् । जस्तै : (क) पौराणिक लोककथा, (ख) किम्बदन्ति लोककथा, (ग) परीकथा र (घ) नीतिकथा ।

३.४.३.१ सांस्कृतिक ऐतिहासिक लोककथाहरू

संस्कृति र इतिहासलाई आधार मानि लेखिएका लोककथालाई सांस्कृतिक ऐतिहासिक लोककथा भनिन्छ । जस्तै : गोरखनाथको कथा, कालभैरवको कथा, तलुजु भवानीको कथा, विभिन्न देवीदेवताको कथा र ऐतिहासिक महापुरुष आदि वीर पुरुषहरूको वर्णन गरिएका यस वर्गमा पर्दछन् ।

३.४.३.२ अर्ती उपदेशका कथाहरू

अतीृ उपदेशका कथाहरूमा समाजले गर्नु हुने काम र गर्न नहुने काम कथाबाट अर्ती उपदेश दिने काम गरिन्छ । जसबाट आफ्ना सन्तानहरू सही मार्गमा लागुन भन्ने जस्ता उपदेशहरू कथाले दिन्छ ।

३.४.३.३ पशुपक्षीका लोककथाहरू

लोककथा पशुपक्षी तथा मानव पात्रहरू भएका कथाहरू पाइन्छन् । कुनैमा मानव मात्रै हुन्छन् भने कुनैमा पशुपक्षी मात्र पनि हुन्छन् । विशेष गरी पात्रको रूपमा पशुपक्षी आए पनि मानव गुण अवगुण, अर्ती उपदेश दिने काम गरिन्छ ।

३.४.३.४ मानव विशेष स्वभाव र प्रवृत्तिका लोककथाहरू

मानिस भित्र रहेका स्वभाव, प्रवृत्ति, चलाखी, ठगी, ढाँट, छलकपट, हिंसा, विश्वासघात जस्ता प्रवृत्तिका कथाहरू यत्रतत्र पाइन्छन् । जसले समाजलाई कुठाराघात गरेको पाइन्छ । नेपाली समाजका धुर्त, नोकरी, डाहाडे, सानीआमा धेरै कथा पाइन्छ ।

३.४.३.५ अतिमानवीय लोककथाहरू

कथाहरू अद्‌भूत, अलौकिक र चमत्कारपूर्ण भएको पाइन्छ । यस्ता कथामा अतिमानवीय पात्रहरू भूत, राक्षस, बोक्सी, परी, अप्सराहरू रहेको पाइन्छ । कथामा कथा नायकले कसैसँग सहयोग नमागी आफै सहयोग माग्न आउँछ ।

३.४.३.६ दैवी लोककथाहरू

नेपाली समाजमा विभिन्न देवीदेवताको आस्था विश्वास रहेको पाइन्छ । शिव, पार्वती, राम, कृष्ण, विष्णु आदि देवताले मानवलाई भाग्य परिवर्तन गर्ने लोककथाहरू यहाँ पाइन्छन् ।

३.४.३.७ धार्मिक लोककथाहरू

धर्मसँग सम्बन्धित देवीदेवता, तीर्थव्रत र विभिन्न मन्दिरहरूको विषयमा वर्णित लोककथा यस वर्गमा पाइन्छ । नेपाली समाजमा विशेष गरेर महिनाहरू, तीर्थ स्थलहरूमा गाई पशुपती, स्वयम्भु, मच्छिन्द्रनाथ, सत्यनारायण र स्वस्थानी आदि कथा सुन्ने नसुनेकाले फल प्राप्त नगर्ने जनविश्वास पाइन्छ ।

३.५ लोककथाको उत्पत्ति

लोककथाको उत्पत्ति कहिले, कहाँ, कसरी भयो भन्ने बारेमा तिथिमिति किटान गरेर भन्न सजिलो छैन । लोककथाको उत्पत्तिको बारेमा खोज तलास गर्दै जाँदा हामी ऋग्वेद भन्दा अगाडि पुग्नु पर्ने हुन्छ । त्यसबेलाको समयमा घटनाको विवरण कसैलाई थाहा नभए पनि लोककथा भन्ने चलन त्यस समयबाट भएको पाइन्छ । जुन बेला मानवमा चेतनाको प्रवाह बहन थाल्यो आफूले देखेका भोगको घटनाहरू एक अर्कामा अभिव्यक्त गर्न थाल्यो । कथाको उत्पत्तिसम्बन्धी विभिन्न विद्वान्का मतहरू प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । कसैले दैविक युग नै लोककथाको उत्पत्ति युग मानिन्छ । पाश्चात्य विद्वान्हरू लोककथा उत्पत्तिका बारेमा अर्कै दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । उनीहरूका अनुसार कल्पनाद्वारा विभिन्न रूप र घटनाको मानवीकरण गर्दै गर्न थालेपछि लोककथाको उत्पत्ति भएको हो भन्ने धारणा पाइन्छ ।

मनोविज्ञानवादका प्रवर्तक सिग्मण्ड फ्रायडका अनुसार अनेकौं वासनात्मक इच्छाहरू दमित अवस्थामा रहेका हुन्छन् र चेतन मनलाई थाहा नदिई ती अतृप्त कामेच्छाहरू दमित अवस्थामा बाह्य रूपमा प्रकट हुने क्रममा लोककथाको पनि जन्म भयो (चेमजोङ, २०२१ : ३१९) । पाश्चात्य विद्वान्हरूले लोककथाको उत्पत्ति कुनै एक ठाउँमा नभई सबै ठाउँमा भएको पाइन्छ । पाश्चात्य विद्वान्हरूले इ.पू. को चार/पाँच हजार वर्ष पूर्व युरोपको इजिप्टमा मानव सम्पदाको प्रथम उदय भयो । त्यस समयदेखि नै लिपिको आविष्कार र लिखित साहित्यको जन्म भएको हो । इजिप्ट बासिन्दाहरूले पिरामीड तथा सुमेरु मन्दिरहरू निर्माण गर्ने अशिक्षित श्रमिकहरू कथाहरू सुन्ने सुनाउने गर्थे होलान । त्यसपछि होमरका इलियट र ओडिसी जस्ता महाकाव्यहरू, टुनामुना र साहसिक प्राणीका कथाहरू पाश्चात्य नै लोकप्रिय भएका छन् । त्यस समय पछि पाश्चात्य क्रमिक विकास हुँदै गएको छ ।

पूर्वी साहित्यमा लोककथाको उत्पत्तिको नालीबेली केलाउँदा ऋग्वेदसम्म पुग्नै पर्दछ । विभिन्न विद्वान्हरूले ऋग्वेदबाट नै लोककथाको प्रारम्भ भएको मानेका छन् ।

लोककथाको उत्पत्तिको बारेमा विद्वान्हरूको एकमत छैन । यी मतहरूमा प्रकृतिवाद, प्रसारवाद, इच्छापूर्तिवाद र यथार्थवाद प्रमुख छन् । यहाँ यी मतहरू बारे संक्षिप्त रूपमा चर्चा गरिएको छ ।

३.५.१ प्रकृतिवाद

प्रकृतिवाद सूर्य, पृथ्वी, चन्द्रमा, आकाश, ताराहरू, दिनरात, पहाड, मैदान, खोलानाला, हिमाल, जङ्गल आदिको प्रकृति तत्त्वहरूलाई मानवीकरण गरेर लोककथा निर्माण भएको पाइन्छ । यस्ता कथाहरू प्रकृतिको सेरोफेरोमा रचिएको हुन्छ ।

३.५.२ प्रसारवाद

प्रसारवाद लोककथा एक ठाउँबाट उत्पत्ति भई क्रमशः विभिन्न ठाउँमा फैलिएका हुन् भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेका छन् । यस सिद्धान्तमा विद्वान्को एकमत छैन ।

३.५.३ विकासवाद

लोककथाको उत्पत्ति मानव समाज विकास सँगसँगै भएको हो भनी विकासवादी विद्वान्ले व्याख्या गरेका छन् । जहाँ जहाँ मानव समाजको विकास भयो त्यहाँ त्यहाँ लोककथाको उत्पत्ति भयो ।

३.५.४ इच्छापूर्तिवाद

यस वादमा मान्छेको अवचेतन मनमा दमित इच्छा, आकांक्षा तथा वासनाको पूर्तिको परिणाम हो । दमित इच्छाको अभिव्यक्तिको प्रतिकात्मक रूपमा कथामा पाइन्छ । यस खालका लोककथाहरूमा अप्सरा र सुन्दरीहरूले वासनाको पूर्ति गर्दै बुद्धिमानी साहसी नाटकहरूले स्रोतालाई प्रभावित बनाउँछ । फ्रायड जुङ तथा इरिकका प्रेमका मत भिन्न भिन्न छन् ।

३.५.५ यथार्थवाद

यस वादको यथार्थ घटनाहरूबाटै दैनिक जीवनका अनुभवहरू सम्झन योग्य घटनाहरूलाई दोहोऱ्याउँदा लोककथा बनेका हुन् । लोककथाको उत्पत्तिको बारेमा पाँचवटै मतलाई उपयुक्त गरिएको पाइन्छ ।

३.६ लोककथाको अध्ययन परम्परा

लोककथाको आधार हाम्रो चेतनशील लोकको व्यवस्थापन संस्कृत वाङ्मयता अनुप्राणित भएको हुँदा त्यसकै प्रभावमा नेपाली लोककथा विकसित भएको बुझिन्छ ।

यहाँ लोककथाको २/४ शब्द उल्लेख गर्नु अस्वाभाविक मानिन्छ । संस्कृत वाङ्मयको मूल स्रोत वेद-गणित विषयतर्फ हेर्दा यहाँ आफ्नै प्रकारको कथानकतर्फ गएको पाइन्छ । यहाँ लोककथाको सङ्केतसम्म पाइन्छ ।

नेपाली लोककथाको प्रारम्भिक सङ्कलन तथा लिपिबद्ध विषयमा चर्चा गर्दा प्राचीन परम्परा उल्लेख गर्नु पर्ने हुन्छ । लोककथाको प्रारम्भ खोज्दै जाँदा वैदिककालसम्म पुग्नु पर्दछ । नेपाली लोककथामा हिन्दु ग्रन्थहरू प्रचुर मात्रामा प्रभाव परेको पाइन्छ । वेद, उपनिषद, रामायण, महाभारत, पञ्चतन्त्र, वृहत् कथा र कथामाला परम्पराको प्रभाव कायम रहेको पाइन्छ । नेपाली लोककथाको बारेमा विभिन्न विद्वान्हरूले आ-आफ्नो तरिकाले चरण विभाजन गरेको पाइन्छ । धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदीका अनुसार नेपाली लोककथालाई दुई चरणमा विभाजन गरेको पाइन्छ ।

(क) नेपाली लोककथाको प्रथमकाल सुरुवात (वि.सं. १९५८)

(ख) नेपाली लोककथाको द्वितीय काल (वि.सं. १९५८ देखि हालसम्म)

चुडामणि बन्धुले नेपाली लोककथा तीन चरणमा विभाजन गरेका छन् ।

(क) लोकसाहित्यको सम्बर्द्धन काल (प्रारम्भदेखि वि.सं. १९८८ सम्म)

(ख) लोकसाहित्यको सङ्कलन काल (वि.सं. १९८८ देखि २०२४ सम्म)

(ग) लोकसाहित्यको अनुसन्धन काल (वि.सं. २०२४ पछि हालसम्म)

मोतिलाल पराजुलीले नेपाली लोककथाको परम्परालाई चार चरणमा विभाजन गरेको पाइन्छ ।

(क) पृष्ठभूमि (प्रारम्भदेखि १८३० सम्म)

(ख) अनुदित लोकाख्यान परम्परा (१८३१ - १९९५)

(ग) नेपाली लोककथाको सङ्कलन परम्परा (१९९६ देखि आख्यान)

(घ) नेपाली लोककथा अध्ययन, विश्लेषण र अनुसन्धन (२०२५ देखि आजसम्म)

३.६.१ पृष्ठभूमि (आरम्भदेखि १८०३ सम्म)

यो लोककथाको प्रथम चरण हो । यस समयमा नेपाली लोककथा संस्कृत वाङ्मयबाट सोझै आएर नेपाली जनजीवनमा मौखिक रूपमा विस्तार भएको पाइन्छ ।

वि.सं. छैठौं शताब्दी ११ औं शताब्दीसम्म नेपाली भाषाको लेख्य लिइएको पाइन्छ । वेद सुकत वा ऋचाहरूमा आख्यानको सङ्केत पाइन्छ । ब्राह्मणग्रन्थ उपनिष्ठा तथा पुराणमा आख्यानका प्रचुर सामग्री पाइन्छ । यिनै सामग्रीहरू नेपाली लोकजीवनमा पौराणिक कथाका रूपमा अत्याधिक प्रचलन भएको पाइन्छ । यो जीवनशैली नेपाली लोककथाको पृष्ठभूमिको रूपमा रहेको छ । वाली, प्राकृत भाषा लेखिएको बौद्ध जातक, माला, वृहत् कथा र सरितसागर आदि नेपाली कथाको प्रत्यक्ष स्रोत हुन् । यसरी बौद्धिक साहित्य नै नेपाली साहित्य विकसित हुनुमा नेपाली लोककथाको महत्त्वपूर्ण भूमिका छन् । नेपाली साहित्यको लिखित सामग्री नपाइएकाले यसलाई पृष्ठभूमि रूपमा लिइएको छ ।

३.६.२ अनूदित लोकाख्यान परम्परा (१८६१ – १९९५)

नेपाली लोककथाको सङ्कलन गर्नुभन्दा पहिला नेपाली भाषामा नीतिकथा रोमाञ्चक आख्यानहरू नेपाली भाषामा अनुवाद भएका थिए । भारतमा पढ्न बसेका नेपाली युवाहरूले फारसी, हिन्दी, उर्दु भाषामा प्रचलित रोमाञ्चक प्रेमाख्यानबाट प्रभावित भई लोकप्रिय रहेका लोकाख्यानहरूलाई नेपाली भाषामा अनुवाद गरेका थिए । नेपाली साहित्यको समुचित विकास नभएको समयमा ती आख्यानहरूले साक्षर नेपालीहरूको दृष्टिकोण त्यसतर्फ आकर्षित भयो । यिनै कृतिहरू नेपाली लोकजीवनमा मनोरञ्जन र शिक्षाप्रद भए । यी लोककथाहरूले नेपाली लोकजीवनमा मौलिक लोककथा जस्तै मानसपटमा छाप पऱ्यो । यस्ता अनुदित लोककथाहरू नेपाली लोकजीवनमा अङ्ग नै बनेका छन् । यसरी सङ्कलन कालभन्दा अगाडि नेपाली लोककथाको क्षेत्रमा संस्कृतबाट अनुदित लोककथाहरू र स्रोत नखुलेका अनुदित लोककथाहरूले नेपाली जनजीवनमा प्रभाव पारेको छ ।

३.६.३ नेपाली लोककथा सङ्कलन परम्परा (१९९६ देखि हालसम्म)

नेपाली साहित्यको गद्य विधा अनुदित प्रवेशसँगै नेपाली कथाको सङ्कलन परम्पराको प्रारम्भ हुन्छ । मध्यकालीन प्रवृत्ति र विशेषतालाई पन्छाएर शुद्ध एवं स्तरीय नेपाली भाषामा नेपाली लोकजीवनमा प्रचलित मौलिक लोककथाहरूलाई सङ्कलन र प्रकाशन गर्ने काम यसै समयबाट भएको हो । नेपाली दन्त्यकथा १९९६ यस्तो पहिलो कृति हो । शारदा, डाँफे, हिमाली र हाम्रो संस्कृति जस्ता पत्रपत्रिकाहरू

पनि विशेष भूमिका रहेका छन् । नेपाली लोककथाहरू सङ्कलन र प्रकाशनमा योगदान दिने विद्वान्हरूमा बोधविक्रम अधिकारी, सुवर्ण शमशेर, काजीमान कन्दङ्वा, लीलासिंह कर्मा, जुजुराम कुशले, शिवमणी प्रधान, करुणादर वैद्य, तुलसी दिवस, विजय चालिसे, रामविक्रम सिजापति आदि उल्लेख्य छन् । यसै चरणमा लोककथाहरूलाई अङ्ग्रेजी, हिन्दी, जापानी, रुसी आदि भाषामा अनुवाद गरी विश्वमा नेपाली लोककथाको पहिचान दिइएको पाइन्छ । हिन्दी भाषामा अनुवाद गरी गोविन्द चातडले इ.सं. १९६४ मा प्रकाशित गरी नेपाली लोककथा सुनाए । अङ्ग्रेजी भाषामा अनुवाद गरिएका लोककथाहरू धेरै छन् । जसका अनुवादक करुणाकर वैद्य, नगेन्द्र शर्मा, लिन्डा ग्रिक्ट आदि छन् ।

चौथो परिच्छेद

सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण

४.१ सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन

लोककथा भनेको मानव समुदायमा पहिलेदेखि मौखिक परम्परामा जीवित, सशक्त विधा हो । यो विधा आदिमानव समुदायमा प्रचलित घटना विवरणहरू संगालो पनि हो । यो मानव समुदाय विभिन्न जनजाति, भाषाभाषी बीचमा निरन्तर चलिरहने प्रभामय शृङ्खला हो । यस अध्ययनपत्रमा नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू सङ्कलन गरी वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ । हुन त लोककथा जीव, जगत्, स्थानीय परिवेश, भौगोलिक तथा ऐतिहासिक परिवर्तनमा आधारित भएको हुनाले विभिन्न विद्वान्हरूले विभिन्न प्रकारले राख्ने भन्ने विषयमा ज्यादै कठिन समस्या रहेको हुन्छ । कुन कथालाई कुन वर्गमा राख्ने र त्यस कथामा पाइएका सबै घटना सबै क्रमहरूलाई समेटेर राख्न निकै दुर्लभ हुन्छ । एउटै कथामा विभिन्न वर्गमा पाउने विशेषताहरूलाई समेटेको पाइन्छ भने कुनै कथाहरूमा ती वर्गीकरणहरूमा समेट्न पनि सकिँदैन । अतः जीवन जगत्बाट सङ्कलित कथाहरूलाई कुनै एउटा घटनाहरूलाई केन्द्रबिन्दु बनाएर वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ ।

नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूलाई पढ्दै जाँदा यो कथा यो ठाउँको भन्ने जनविश्वास पाइन्छ । यो कथा सत्य घटनामा आधारित लोककथा हो । यस अध्ययनपत्रमा सङ्कलित लोककथाहरूलाई निम्नलिखित वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

(१) बुढीबखीको कथा

(२) समय खेर नफाल्नु

(३) सुनकेशे बहिनी

(४) जो हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ

(५) चलाख स्याल

(६) बुरबक मान्छे

(७) शिवजीको घमन्ड

(८) चतुरे ज्वाइँ

(९) भोटेको सिकार

(१०) सङ्घर्ष

४.१.१ बुढी बाखीको कथा

एका देशमा कुनै गाउँमा दम्पती बस्दथे । एक दम्पतीका एउटी छोरी थिइन् । जीवन राम्रैसँग चल्दै थियो । दिनचर्या राम्रै चल्दा-चल्दा श्रीमतीको असामयिक निधन हुन्छ र उनकी छोरी टुहुरी हुन्छिन् । त्यहि क्रममा श्रमिान्ले अर्को विवाह गर्दाखेरि छोरीले दुःख पाउँछिन् भनेर श्रमिान् विवाह गर्न खोज्दैनन् तर गाउँको करकापले गर्दा अर्को विवाह गर्छन् । अर्की आमा कस्ती हुन्छिन् भन्दाखेरि स्वभावैले ईर्ष्यालु स्वाभावकी डाहा गर्ने खालकी छुच्ची स्वभावकी हुन्छिन् । उनले आएकै दिनदेखि नै ती अघिल्ली आमाकी छोरीलाई सौतेनिकी छोरीलाई हेला गर्न थाल्छिन् र सोही क्रम चल्दा चल्दै उनीहरूको घरमा बाखो हुन्छ । त्यो बाखो चराउन त्यो सौतेनिकी छोरी सधैँ जाने गर्दछिन् । सोही क्रममा उनीका आफ्ना पनि बालबच्चा हुन्छन् र उनको पनि एउटी छोरी जन्मिन्छिन् र छोरी जन्मि सकेपछि ती सौतेनिकी छोरीलाई अलि हेला गर्न थाल्दिछिन् । खान पनि दिँदिनन् । यस्ता विविध प्रकारले ती नानीलाई दुःख कष्ट हुँदै जान्छ । सोही क्रममा ती बुढी बाखीसँग रुँदा त्यो बाखा चराउँदै जाँदा त्यो बुढी बाखीसँग उनले बेदना पोख्छिन् र बुढी बाखीले भन्छि यदि त्यस्तो छ भनी मैले त्यो अवस्थामा तिमीलाई भोक लागेको अवस्थामा बुढी बाखी - बुढी बाखी खिर र रोटा तिर्र भन मैले तिमीलाई खाना भरपूर्ण पेट दिन्छु भनेर बुढी बाखीले त्यहि भन्छिन् र उनले खाना खान्छिन् । एवम् रितले दिन बित्दै जान्छ ती सौतेनी आमाकी छोरी भन्दा ती नानी झन हिष्ठपुष्ट र मोटाउँदै जान्छिन् झन राम्री आकर्षक हुँदै जान्छिन् त्यसमा झन सौतेनी आमालाई अचम्म लाग्दछ । उनले सोच्छिन् कि मैले मेरी छोरीलाई धेरै खान दिन्छु लाउनु दिन्छु तर मेरी छोरी ख्याउटे छ । यसलाई मैले खानै दिन्न कसरी मोटाइ भन्ने चिन्तामा पर्छिन् । सोही क्रममा आफ्नी छोरीलाई पनि त्यही नानीसँग बाखा हेर्न पठाउँछिन् र बाखा हेर्नी क्रममा

दुइटैलाई खान नदिइकन पठाइसके पछि ती सौतेनी आमाकी छोरीलाई भोक लाग्छ र दिदी मलाई भोका लाग्यो मलाई खानी कुरा दिनुसन भन्दा उनले भन्छिन् मम्मीलाई नभन्निभा मैले तिमीलाई खुवाउँछु भरपेट भन्दाखेरि ती नानीले सौतेनी आमाकी छोरीले हुन्छ मैले भन्दिन ममीलाई भन्छिन् र ती टुहुरी केटीले त्यो बाखोलाई बुढी बाखी-बुढी बाखी खिर र रोटा तिर्र भन्ने बित्तिकै विभिन्न मिष्ठान्न भोजन आउँछन् र दुई जनालाई पुगने गरी उनीहरूले भरपेट खान्छन् र ती सौतेनी आमाकी छोरीले नङमा हालेर घरमा लान्छिन् र घरमा आमाले सोध्दा के खादी रहिछ त त्यसले किन मोटाकी रहिछ भनेर सोध्दा ती नानीले ती आफ्नै छोरीले आमालाई नङमा लगेको विभिन्न परिकारहरू देखाएर बाखाले यो यो कुराहरू खादी रहिछ त्यै भएर ऊ मोटाकी रहिछ र उनले बेली बेसार लाउँछिन् र त्यो सुनीसके पछि ती सौतेनी आमालाई जलन हुन्छ । ईर्ष्या हुन्छ । उनले के सोच्छिन भन्दा अब यो बाखीले पालेको रहिछ अब यो बाखी जो मार्देपछि यो भोक भोकै हुन्छ । यसले दुःख पाउँछि भनेर सोचेर पुरोहितलाई बोलाएर उनले विभिन्न बाहाना पारेर बाखा काट्नु पर्ने भनेर ज्योतिषलाई भन्न लगाउँछिन् र बाखा काट्ने त्यो बुढी बाखीलाई मार्ने निधो गर्दछन् । त्यो कुरो बुढी बाखीले थाहा पाउँछिन् र बुढी बाखीले चराउन जाँदा रोएर टुहुरी केटीलाई भन्छे । त्यो टुहुरी केटीले किन रोएको बुढी बाखी भन्दा यसरी यसरी तिम्रो बैनीले आमालाई गएर खान देको कुरा भनिछ भनिसकेपछि मलाई मार्ने कुरा भाको छ । भोली बिहान मलाई मार्ने छन् । तिम्रो र मेरो सम्बन्ध अब यहि टुङ्गिनेछ । तिमीले अब मलाई भोलीका दिनदेखि चराउन पाउँनी छैनौ र तिमीलाई मैले भोलीका दिनदेखि खाना खुवाउन पाउँनी छैन भनेर आलाप विलाप गरेर रुन थाल्छिन् । त्यहि रुने क्रममा अब म कसो गरुम त मेरो आमा भनेको नि तिमी बाबा भनेको नि तिमी छौ टुहुरी केटिले बुढी बाखीसँग रुँदा बुढी बाखीले त्यसो भा निमीलाई भोली छाला, हड्डी र झोल मात्र दिन्छन् । तिम्रो भागमा मासु पर्दैन । तिमीले पाएको हड्डी र छालालाई तिमीले गण्डकीको तीरमा लगेर गाड्नु र त्यहाँ भोली बिहान यस्तो वृक्ष उम्रिन्छकी जहाँ तिमीलाई पूर्ति गर्ने खानाहरू तयार गर्छ । सोहीअनुसार उनीहरू घर फर्किन्छन् । अलाप विलाप हुन्छ । बुढी बाखी पनि सुत्दिनन् ती टुहुरी केटी पनि सुत्दिनन् रातभरि नसुतेको कारण भोली बिहान त्यो बुढी बाखीलाई काट्छन् र सबैले भाग बिला लाउँछन् भने ती टुहुरी केटीलाई

खानामा झोल र हड्डी मात्रै पर्दछ । उनले त्यो खाना नखाई बुढी बाखीले भने बमोजिम त्यसलाई पोको पारी गण्डकीको तीरमा लगेर गाड्छिन् र फर्किन्छिन् । भोलीपल्ट त्यहाँ ठाउँमा जाँदा ठूलो वृक्ष, कल्प वृक्ष उम्रेको हुन्छ । त्यो बुट्टामा चढेपछि पहिले झैँ बुढी बाखी - बुढी बाखी खिर र रोटा तिर्र भन्ने वित्तिकै ती बोटमा विभिन्न प्रकारका फलारहृ खानाहरू आफै उत्पत्ति हुन्छ र उनले खान्छिन् फर्किन्छिन् सोही क्रममा दिनचर्या बित्दै जान्छ । सधैँ दिउँसमा जङ्गल जान्छिन् आउँछि-आउँछि अझै पनि यो दुब्लाइन अझै मोटाउँदै गइछ, अझ हिष्ठपुष्ट हुँदै गइछ भनेर ती सौतेनी आमालाई अझै चर्चो गर्न मन लाग्छ । आफ्नी छोरीलाई पनि सँगै पठाउँछिन् । सोही क्रममा छोरी लुकी लुकी जाँदा ती नानी बुटामा चढेकी हुन्छिन् र त्यसरी खान्छिन् । त्यो देखेर छोरी फर्किन्छिन् । फर्किसके पछि ती टुहुरी केटी बुटामा छँदै दुई जना लोग्ने स्वास्नी पूर्व दिशाबाट आइरहेका हुन्छन् र उनीहरूले पनि भन्छन्की नानी नानी हामीलाई पनि भोक लागेको छ हामीलाई पनि केही खानी कुरा देउन भन्दा खेरी ती टुहुरी केटीले बुटाबाट फाल्दिन्छिन् । बुटाबाट फल्दिँदा ती बुढीले भन्छिन् हामीले हातमा देको खान्छम बुटाबाट फालेको खादैनम भनिसक्दा ती नानीले बुटाबाट ती फलारहरू टिपेर हातमा दिँदादेखरि उनलाई बेहोस् बनाएर उनलाई ती बुढाबुढीले लैजान्छन् । वास्तवमा ती बुढाबुढी राक्षसहरू हुँदा रहेछन् र उनीहरूले आफ्ना घरमा लगि ती नानीलाई राख्दछन् र उनलाई तिमी हामी तल झर्ने वित्तिकै बेहोस् भयौ अनि हामीले तिमीलाई ल्यायौँ भनेर बेली विस्तार लाएर कथा बनाइ उनलाई चाहिँ त्यहाँ रोटी बनाउन लगाउँछन् र हामी सिकार खेल्न जान्छौँ भनेर जान्छन् र उनीहरू ती नानीले ती टुहुरी केटीलाई बली दिनका लागि हतियार उदियाउन जान्छन् । सोही क्रममा ती नानीले त्यो राक्षसको घरमा रोटी पकाउँदै गर्दा एउटा मुसा आउँछ । त्यो मुसा आइसक्दा त्यो मुसाले भन्दो रहेछ । ए नानी, ए नानी एउटा रोटी देऊ न एउटा कुरा भन्दु भन्दो रहेछ । त्यसो भन्दा ती टुहुरी केटीले एउटा रोटी दिइन फेरी कुना ए नानी ए नानी एउटा रोटी देउन अर्को कुरा भन्छु भनेर तीन फेसम्म सोही कुरा रिदले आउँदा तेस्रो फेर रोटी दिइसके पछि तिमी यो राक्षसको घरमा आयौ अहिलेसम्म आठ जनालाई बली दिए अब तिमीलाई बली दिनका लागि हतियार उदियाउन जाँदै छन् । अब तिमी यहाँबाट भाग यहाँबाट भाग्न भन्दा अगाडि यो लिस्नो चढी आटिँको मजारमा गएर

थुक्दै थुक्दै जाउ, थुक्दै थुक्दै फर्क तिमीलाई विभिन्न सुन चाँदिहरू, हिराहरू, रत्नहरू मिल्नेछन् भनेर मुसा अलाप हुन्छ । त्यसरी अलाम भइसकेपछि मुसाको आग्रह मान्दै ती टुकुरी केटीले लिस्नो चढेर मजेरीसम्म आँटीको मजेरीसम्म थुक्दै थुक्दै जाने र थुक्दै थुक्दै आउने गर्दा थुप्रा सुनहरू हुन्छन् ती सुनहरू बोकेर आउँछिन् र घर आउँदा त्यो आमालाई देखाउँछिन् र यो तैले कसरी सुन पाइस यसरी कसरी धनि भइस भनेर सोध्दा यसरी यसरी रोटी फलेको बुटामा चढेकी थिएँ त्यहाँ दुई जना आए अनि मलाई लगेर सुन लिएर आए भनी उनले पूरा कुरा भन्न नपाउँदै सौतेनी आमाले आफ्नी छोरीलाई पनि त्यसै गर् भनेर पठाउँछिन् । यसै गरी पठाउँदा सौतेनी आमाकी छोरी पनि त्यहि बुटामा गएर रोटी माग्छे । त्यस्तै गरी दुई जना दम्पती आउँछन् । त्यस्तै गरी ऊ ओर्लेर जान्छे र ऊ घरमा पुग्छे र त्यसै गरी नै रोटी पकाउँदै गर्दा त्यो मुसा आउँछ । त्यो मुसाको कहानी टुहुरी केटिले भन्न नभ्याएको कारणले उले मुसाले ए नानी ए नानी एउटा रोटी देउन भन्दा तिमीलाई एउटा कुरा भन्छु भन्दा चिम्टाले हान्छी फेरी अर्को चोटी आउँदा अर्को चिम्टाले हान्छिन् र तेस्रो चोटी आउँदा अगुल्टाले त्यो मुसालाई हानेर मार्दिन्छिन् । त्यस पछि ती राक्षसहरू आउँछन् । ती नानीलाई पनि खाना खुवाउँछन् आफूहरू पनि खाना खान्छन् र राती मध्यान्हमा त्यो नानीलाई बली चढाएर उनको टाउको कागको खुट्टामा बाँधेर पठाइदिन्छन् । बिहान हुन्छ अब छोरी आउँछे त्यो आमा भित्र लुगाफाटो लगाउने सिङ्गार पटार गर्ने हुन्छे । टाउको झुण्ड्याएर भन्दछकी भित्र आमाको सटर पटर बाहिर छोरीको लास भन्दा बाहिर हेर्न आउँदा छोरीको टाउको मात्रै हुन्छ । यसरी यो कथाले के दिन्छ भन्दा कसैले पनि कसैको डाहा ईर्ष्या गर्न हुँदैन र अल्पज्ञान हानिकारक हुन्छ ।

स्रोत व्यक्ति : विष्णु न्यौपाने
वर्ष : २६
स्थान : सुनवल-११, गर्गाह

४.१.२ समय खेर नफाल्नु

एउटा गाउँमा अति गरिब दम्पति थिए । उनीहरूको साथ साँझ बिहानको खाना पनि बहुत मुस्किलबाट पूर्ण हुन्थ्यो । एक दिन लोग्ने स्वास्नी सल्लाह गरेर हामीले केही गरेर खान परो भनेर सल्लाह गरेछन् । दुलहीले सल्लाह दिन्छन् । मावल जाउँ ससुराली जाउँ टिको लाएर दक्षिणा दिन्छन् त्यो दक्षिणाको पैसाले केही व्यापार गरौंला भनेर श्रीमतीले सल्लाह दिइछ र लोग्ने मावल जाँदा मावलमा टिको

लाएर एक रुपैयाँ दाम दिन्छन् । फर्केर घर आउँछ भोलीपल्ट ससुराली गएछ ससुराली कहाँ पनि एक रुपैयाँ दिएछ । दुई रुपैयाँ लिएर घर आयो । लोग्ने स्वास्नी सल्लाह गरेछन् अब के गर्ने त भन्दा बजारमा जाम केही किनम फलफूल र दुई रुपैयाँको बजार गरम भन्ने सल्लाह गरेछन् र दुई रुपैयाँको सद्धे सद्धे फलफूल त आएन्छ यसो छेउ टुप्पा काटेका कुहेका ओरेका धेरैजसो लिएर आएर एउटा खाटमाथी राखेर बेच्न थालेछन् । बजारमा सबैका फलफूलहरू बिग्दै गए । उनीहरूको दोकान पनि खाली हुँदै गाये मनकै पैसा कमाए तर तिनीहरूकोमा कोही पनि आएन्छ । बिरउत मानेर ऊ टोलाइरहेको थियो । संयोगले त्यहि बजारमा एउटा धर्मात्म सन्त माहात्मा घुम्दै आए बजारको हालत यसो हेर्दा खेरी चाहिँ सबै खुसी छन् तर त्यो एउटा गरिब खुसी रहिन्छ त्यसैथिम गएछ र सोधेछन् सबै यो बजारमा खुसी छन प्रशन्न छन्, हासिरहेका छन् तिमी किन बिरउत मानिरहेको भन्दा मैले यसो गरेर मावल गएर टिको लाएर एक रुपैयाँ ल्याएँ ससुराली गएर टिको लाएर एक रुपैयाँ ल्याएँ दुई रुपैयाँको समान किन फलफूल किन्न भनेर बजारमा जाँदा खेरी सद्धे सद्धे पैसाले ल्याउन सकेन असद्धे असद्धे किनेर ल्याको कसैले पनि किनेनन् आज पनि भोकै सुत्ने नौमद आयो भनेछ । त्यो भए साह्रै चाहनी गुनासो गर्‍यौ । मैले तिमीलाई एटा पारस पत्थर दिन्छु । आज आइतबार हो । एक हप्ताको लागि यो पारस पत्थर दिन्छु । यो पत्थरले फलाम छोयौ भने सुन बन्छ सुन बनाउ र त्यो सुन बेच फेरी पैसा लिग फेरी फलाम किन्नु र सुन बनाउ र एकदम ठूलो संसारको ठूलो धनि मान्छे भएर बस तर एक हप्तामा म आउँछु म आएपछि मेरो पत्थर मलाई दिनु पर्छ भनेर माहात्माले त्यो पत्थर दिएछन् र आफ्नो बाटो लागेछन् । त्यो पत्थर पाएपछि घर आएछ घर आएर चाहिँ आफ्नी श्रीमतीलाई देखाएछ । यो पत्थरले चाहिँ फलाम छोयो भने सुन बन्छ अरे लौन विचार गरम भन्दा त्यो घरमा भको सानो एउटा कुटो कोदालो र हसिँया रहिछ । त्यो छुट्ट छोको कोदालो पनि सुनको बनेछ हसिया पनि सुनको बनेछ । काठको बेड सुनको हसियाँ, काठको बेड सुनको कोदालो अब लगभग १½ किलो सुन घरमा आएछ । अब यत्रो १½ किलो सुन हामीथिम छ । गरिब मान्छेका घरमा १½ किलो सुन मासी निस्सै पनि आज राती डाका पर्छन् हामीलाई अकालमा मार्नि भए लौ बुढी के गर्नी र कसो गर्नी आइतबारको राती पनि कहाली कहाली ननिदाइकन बसेछन् सुन कुर्न थालेछन्

सोमबार पनि दिनभरी के गरी र कसो गरुँ खान न पिन भोक भोकै त्यसै हकान्निएर सुनै कुरी रहेछन् । मंगलबार बिहान यसरी बसेर त भएन आइतबार यो पत्थर माग्न आउँछन् केही न केही त गर्न परो भनेर कोदालो र हसियाको इति-इति सुन चिमोटेर बजारमा लगेर बेचेछन् । मंगलबार भरी बेचेछन् । बुधबार भोरी बेचेछन् । बल्ल-बल्ल चाहिँ त्यो भ्याएछन् र एक मुष्ठ पैसा बनाएर घर फर्केर रातभरी सल्लाह गरेछन् । बिहिबारको दिन फलाम किन्न जान्छु भनेर पैसा झोलामा हालेर बजार तर्फ लागेछ बजारमा गएर फलाम फ्याक्ट्रीमा गएर फलामको भाउ मोल तोल गर्न थालेछ बिहिबार गयो शुक्रबार बिहान बैनापट्टा पैसा बुझाएछ । चार ट्रक फलाम सद्धे किन्नु भन्दा असद्धे असद्धे फलाम धेरै जो आउँछ भनेर कबाडखानाका जस्ता फलामहरू चार ट्रक फलामलाई चाहिनु पैसा बुझाएछ र भाको पैसा सबै बुझाएछ अनि घर फर्केछ । शुक्रबार फर्केछ । शनिबार बिहान ट्रक डेलिभरी गर्छ भनेर फर्केछ । शनिबार बिहान ट्रक आएन शनिबार दिउँसो पनि आएन शनिबार बेल्का पनि आएन । आइतबार बिहान ट्रक आएन के गर्ने र कसो गर्ने भाको पैसा उता बुझाइयो अब हामीथिम अरू फलाम छैन । ती फलाम आइदिए त्यो पत्थरले छुन्थेर सबै सुनैसुन बनाउँथे भनेर हतारि राखेको थियो । त्यता ठ्याक्क त्यो समय आइपुगेछ र ती माहात्माले दिएको पत्थर दिएको समय आइतबार १० बजे तिर दिएको पत्थर हैछ १० बज्न थालेछ माहात्मा टुपुक्क आए तर चारवटा ट्रक पनि फलाम लिएर आउँदै छन् तर घरबाट देखिराछ चारवटा ट्रक आइसके तर माहात्माले मैले तलाई दिएको समय सिद्धियो कति धनि बनि होलास् त्यो तेरो आफ्नो विचार हो । मलाई मेरो पत्थर फिर्ता गर । पख्नुस् पख्नुस् मेरा उताबाट ट्रक आउँदै छन् ती ट्रक आउना साथ हो ती आछन् देख्नुभो ती आउनासाथ मैले चट्ट छुन्छु अनि हजुरले आफ्नो पत्थर लिएर जानुहोला । अहं हुँदैन मैले दिएको समय सिद्धियो । मैले दिएको समय थप हुँदैन । मेरो पत्थर वापस गर भन्दा उसले मानेन्छ । बलजफतले दिन्छौ कि मैले तिमीलाई सराप दिम भन्दाखेरि सरापका डरले पत्थर फर्काइदिएछ । माहात्माले पत्थर लिएर गए ट्रक पनि चार वटा आए । त्यसो हुँदा जे हो समय छँदै काम गर समय गएपछि केही गर्न सकिँदैन ।

स्रोत व्यक्ति : भुपराज पाण्डेय
वर्ष : ५९
स्थान : सुनवल-११, जर्गाहा

४.१.३ सुनकेशे बहिनी

एकादेशमा सात भाइ दाजु भाइ रहिछन् । एउटी बहिनी रहिछ । एउटी बहिनीका सुनका केश माडी रहिछन् । अनि त्यसलाई आमाले भनिछन् । पँधेरा नाउन जान्छु आमा भन्दा खेरी छोरी तिमी ती लटा गन्दै गन्दै जाउ लटा खसाल्नु हुँदैन ती सुनका लटा गन्दै गन्दै आउ कपाल नुहाएर भनेर गइछन् नुहाउँदा खेरी एउटा लटो खसेछ । त्यो लटो आफ्नै भाइले भेटाको रहिछ । त्याड त्यो आमा आत्तिएर यो लटो जसले भेटाउँछ त्यसैलाई मैले यहि छोरी दिन्छु भनेर भनिछन् अँ भन्दा खेरी आफ्नै भाइले लटो भेटाको छ । अब उस्तेरका पालामा त्यस्तो भाइलाई पनि दिनी जमाना रहिछ कि कसो देउताको पाला त्याडनी अब भोली विवाहको लगन भन्दा आज ती सुनकेशे बहिनी ठूलो सिमलको रूखमा गएर बसिछन् । कोही जान नसक्नी ठाउँमा त्याड भोलीपल्ट पहिला बाबा गएर झरन झरन सुनकेशे छोरी विवाहको लगन टलोनी है, झर्न त झर्थे हे मेरा बाबा हजुर त हुनुभो ससुरा है, भन्दा खेरी त्यो त्यहि ढलेछ । बाउ पनि त्यहि फेदैमा ढलेछ । अनि आमा गई ए, झरन झरन सुनकेशे छोरी विवाहको लगन टलो भन्दा खेरी झर्नत झर्थे हे मेरी आमा हजुर त हुनुभयो सासु नै है, भन्दा खेरी ती पनि त्यहि ढलिछन् । अनि ठुल्दाइ गए । ठुल्दाइ जादाखेरी ए, झनर झरन सुनकेशे बहिनी विवाहको लगन ढलो, झर्न त झर्थे हे मेरा ठुला दाजी हजुर त हुनुभयो जेठाजु है भन्दा त्यो पनि त्यहि ढले छ त्याड माइलो दाजी गएछ झरन झरन सुनकेशे बहिनी विवाहको लगन टलो भन्दा खेरी झर्न त झर्थे हे माइला दाजु हजुर त हुनुभयो जेठाजु है । अनि त्याड साइलो दाइ गएछ । झरन झरन सुनकेशे बहिनी विवाहको लगन ढलो झर्न त झर्थे हे साइला दाइ तिमी त भयौ जेठाजु है । त्यो पनि त्यहि ढलेछ । काइलो दाइ गएछ झरन झरन सुनकेशे बहिनी तिमी त विवाहको लगन ढलो झर्न त झर्थे हे मेरा काइला दाइ तिमी त भयौ जेठाजु है, त्याड फेरी राइला दाइ जएछन् ए, झरन झरन सुनकेशे बहिनी विवाहको लगन ढलो झर्न त झर्थे राइला दाजी तिमी त भयौ जेठाजु है त्यो पनि त्यहि ढल्यो । अब भाइको पालो दिन भनेको त्यसलाई झरन झरन ए मेरी दिदी विवाहको लगन टलो नि है झर्न झर्थे ए मेरा भाइ तिमी भयौ पुरुष है भन्दा खेरी त्यो पनि त्यहि मरो । त्याड झरेर अर्कासित विवाह भयो । यो कथा भेइयो । समाप्त भयो ।

स्रोत व्यक्ति : छविकला न्यौपाने
वर्ष : ६८
स्थान : सुनवल-११, जर्गाह

३.१.४ जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ

कुनै देसका राजा अनि मन्त्री भएर सिकार खेल्न भनेर हिँडेछन् । हिँड्दा हिँड्दै सिकार खेल्न जंगलमा जाँदा जाँदै, जाँदा जाँदै सिकार खेल्दै अघि बढ्दै, सिकार खेल्दै अघि बढ्दै गर्दा खेरी राजाको सिकार खेल्ने क्रममा राजाको बुढी औँला गुमेछ अनि मन्त्रीलाई बोलाएर हेर मन्त्री मेरा त औँला काटियो भन्दा राम्रो भएछ भनेर मन्त्रीले भनेछ । मेरो त औँला काटियो तिमीले राम्रो भयो भन्छौ तिमी त मेरा मित्रु मन्त्री हौ या शत्रु मन्त्री हौ भनेर लात्ताले हिर्काएर भगाइदिएछन् । अनि त्यसपछि राजा चाहिँ एक्लै सिकार खेल्दै खेल्दै अघि जाँदाखेरी आफ्नो सिमाना नाघेर अरू कुनै देशको अरू कुनै अर्कै राजाको सिमानामा पुगेछन् अनि त्यहाँ सिकार खेल्दै अघि बढ्दा खेरी त्यो देशको सिपाहीहरूले पक्रेछन् । सिपाहीले पक्रेपछि राजाकोमा लिएर गएछन् अनि राजाको आदेश भयो कि यसलाई थुनेर राख जेलमा राख भनेर अनि त्यसपछि केही समयसम्म पछि राजाको कुनै पूजा हुन्थ्यो जसमा नरबली चढाउने चलन थियो । त्यो देशका राजाले जेलमा राखेको राजालाई पक्रेर ल्याएको अब यसलाई बली चढाउनु पर्छ भनेर भगाउँदा खेरी त्यो चाहिँ दोषी रहिछ एउटा बुढी औँला गएको दोषी रहेछ । यो बली चढ्दैन भनेर त्यसलाई बली क्यान्सील भयो । अनि त्यसलाई जेलबाट मुक्त गरियो । मुक्त गरिसकेपछि आफ्नो देशमा फर्किया । आफ्नो देशमा फर्केपछि आफूले पहिला गाली गरेर धपाएको मन्त्रीलाई बोलाएर राजाले सोधे कनि यसरी मेरो बुढी औँला गुम्दाखेरी तिमीले राम्रो भयो ठीक भयो भनेर भन्यौ भन्दा खेरी अगर मैले किन भने मैले त्यसो भन्नुको कारण के थियो भनी अब त्यहाँ जादाखेरी बली चढाउने क्रममा अगर दोषी नभएको भए अगुठा औँला चाहिनी साबुतै भएको भए बली चढ्ने हुन्थ्यो । त्यो औँठो नहुँदा खेरी बली चढ्न परेन त्यस कारण मैले जे भयो ठीकै भयो भनेर चाहिनी मैले त्यो बेला भनेको थिएँ भनेर अनि मन्त्रीले राजालाई भने त्यसकारण उनले दोषी भाको कारणले मन्त्री राजा चाहिँ बली चढ्नबाट बचे ।

स्रोत व्यक्ति : भागिरथ भुसाल
वर्ष : ५३
स्थान : सुनवल-११, जर्गाहा

४.१.५ चलाख स्याल

एका डाँडाबाट एउटा स्याल आइरहेको थियो । अर्को डाँडाबाट अर्को खरगोज आइरहेको थियो । स्यालले सोचिरहेको थियो कि आबुइ मैले खान पाए खरगोज आइराछ खान्छु भन्दै खरगोजको अघि पुगिरहेको थियो । उताबाट खरगोज लुकमलुकम भन्दै आइरहेको थियो । तर खरगोजको छेउमा आउँदा खेरी खरगोजले स्यालले ए मीत खरगोजज्यू नलुक्नुस् म मीत लाउन आको हो तपाईलाई खान आको हैन नआत्तिनुस् मैले तपाईलाई खानी हैन । तपाईसँग मीत लाउनी सोचेर टाढाबाट देखेर आको हो । नआत्तिनु तपाई मेरो छेउमा आउनुस् भनेर खरगोजलाई स्यालले बोलाउँछ अनि बोलाइसकेपछि दुईजना मित्रमा कुरा हुन्छ अनि मित लगाइ यताउता कुरा हुन्छ कुरा भएपछि मित लगाउँछन् दुईटाले अनि मित लगाइसकेपछि तिनीहरू दुईटाले कुरा गर्छन् मित लगाएपछि मित लगाएको दिन मीठो खान पर्छ भनेर कुरा गर्छन् । मित लगाएपछि मि लगाको दिन खाने कुरा खान पर्छ भन्ने सल्लाह भइसकेपछि अब कसरी खाने मीठो मित मीठो कसरी खाने सल्लाह हुन्छ । स्यालले भन्छ त्यो तिमी केही चिन्ता नगर मैले यसको व्यवस्था गर्छ । तिमी मेरो भनेको कुरा मात्र सुन्दै जाउ हामीले खिर पकाएर खान सकिन्छ । हामीले पकाइन्छ खिर र स्यालले खरगोजलाई भन्छ अनि भनिसकेपछि ए खरगोज स्यालको कुरा सुनेर खरगोजले होलानी भनेर सोचेर उसको कुरामा मान्यता दिएर लत भन्छ । मान्छ अनि अब सुरु हुन्छ । उनीहरूको खिर पकाउने प्रोग्राम लत अनि कसरी खिर पकाउनी भनेर सोध्दा तिमी हेर्दै जाउ मैले पकाउँदै जान्छु । मैले व्यवस्था गर्दै जान्छु भन्छ सबै भन्दा पहिले हामीलाई खिर पकाउनको लागि दाउराको व्यवस्था हुनुपर्छ अनि दाउरा चाहियो । दाउरा कसरी ल्याउने भन्दा खेरी अब एकजना बुढी मान्छेले दाउरा चिरी रहेकी हुन्छे त्यो ठाउँमा त्यता साइड तिर गएर स्यालले 'वा वा' गरेर कराइदिन्छ बुढी मान्छे स्याल लखेट्न जानु हुन्छ अनि खरगोजले दाउरा बोकेर लिएर आएछ । आफ्नो खिर पकाउने ठाउँमा ल्याएर राख्छ अनि अब हामीलाई चाहियो दुध अब दुधको व्यवस्था गर्न खोज्दाखेरी अब कसरी के गर्ने भन्दाखेरी ल अब तिमीले मैले भनेको मान पछि पछि आउ भन्दा अनि ठीकै छ मितज्यु भनेर पछि पछि जान्छ अनि गएपछि हेर्छ एकजना मान्छेले भैंसी दुहिरहेको हुन्छ । वहाँ गएर स्याल 'वा वा' गर्दिन्छ अनि स्याल आयो भनेर लखेट्न जाँदा खेरी त्यो बाल्टी खरगोजले बोकेर

हिड्दिन्छ । आफ्नो खिर पकाउने ठाउँमा लगेर त्यो पनि राख्छ अनि अब चाहियो चामल त्यस्तरी हिँड्दै हिँड्दै देख्छन् एउटी बुढी मान्छेले चामल केलाइ राखेकी हुनुहुन्छ । वहाँको अगाडि गएर स्यालले 'वा वा' गर्दिन्छ ऊ बुढी मान्छे स्याल लखेट्न जानुहुन्छ अनि बुढी माउ स्याल लखेट्न जान्छ । त्यो खरगोजले चामल बोकेर हिडिदिन्छ । चामल लगेर आफ्नो खिर पकाउने ठाउँमा राख्दछ । अनि अर्को ठाउँमा गएर तिनीहरूलाई चाहियो चिनी र सलाइ, सलाइ र चिनीको लागि त पसलमा जानु परो पसलको अगाडि गएर स्याल 'वा वा' गर्दछ । पसलवाला स्याल लखेट्न दगुर्छन् अनि खरगोजले गएर सलाइ र चिनी बाकेर आउँछ । यसरी गरेर यिनीहरूको सामान लगभग लगभग पुग्न पुग्न थालि सकेको थ्यो । अनि अब चाहियो भाँडाकुडा कसरी ल्याउने भन्दा खेरी अनि तिमी हेर्दै जाउ सुन्दै जाउ मैले पुर्‍याउँछु । यसो हिँड्दा-हिँड्दा खेरी एउटी आइमाइ मान्छेले भाँडाकुडा धोइरहेकी हुन्छिन् । त्यहाँ गएर स्याल 'वा वा' गर्छ त्यो आइमाइ मान्छे लखेट्न जान्छिन् स्याललाई अनि खरगोजले चाहिनी भाँडा पनिउ, डाडु, भड्डु, २ वटा थाल यस्तो-यस्तो सामानहरू आफ्नो ठाउँमा लगेर राख्छु अनि अब चाहिएको सामान भन्दा खेरी अब चाहिने सामान पूरा आइसकेछ अब केही पनि चाहिँदैन बस अब पकाउन सुरु गरे दुईजना मिलेर खिर पकाए पाक्न थाल्यो खिर पाकिसक्यो । अब पाकी सक्दा खेरी खिर खाउँ अब भन्दा खेरी स्यालले भन्छ आज हामीले मित लाएको दिन हो आज हामीले नुहाएर खान पर्छ यसै खान हुँदैन भनेर भन्छ अनि भन्दा खेरी खरगोजले अब हामी मितज्यू नुहाउन जाम दुईजना सँगै नुहाउन जान्छ । नुहाएर अनि नुहाउँदा नुहाउँदै स्यालले भन्छ आज मितज्यू जो धेरै समय पानीमा डुबी रहन्छ त्यसले पूरै खिर खान्छ रको खिर जो थोरै डुब्छ त्यसले खान्छ भनेर स्यालले सर्त राख्छ । सर्त राखी सकेपछि खरगोजले सत्य होला भनी धेरै समयसम्म पानीभित्र डुबेर बसिरहन्छ । तर स्याल त्यहि बेलामा आएर सारा खिर खाएर त्यो भाँडामा हगेर खिरको तरजति मात्रै माथिबाट लगाएर छोडेर जान्छ । गएर खरगोजलाई मितज्यू मितज्यू तपाईं धेरै नुहाउनु भो तपाईसँग म सक्दिन तपाई सबै खिर खानुस् अब हिँड्नुस तपाई सबै खिर खानुस् तपाईले खाएर रको बल्ल मैले खाम्ला भनेर खरगोजलाई बोलाएर लिएर आउँछ अनि खरगोजले खान थाल्दा हेर्छ माथिको मात्रै खिर छ तल स्यालको गु छ । अनि स्याललाई पनिउ लिएर लखेट्छ । लखेट्दा

लखेट्दै, लखेट्दा लखेट्दै एउटा उखु बारीमा स्याल पस्छ स्यास पसेपछि स्यालले त उखु उखु खान्छ उखु त मीठो हुन्छ उखु त गुलियो हुन्छ । सबैलाई थाहा छ । स्यालले त्यति खेर चतुर बुद्धि के लाउँछ भनी यो उखुभन्दा पत्ता धेरै मीठो हुन्छ । पत्ता खाउ मितज्यू कति गुलियो हुन्छ भनेर पत्ता पत्ता खुवाउन लाग्छ । अनि खरगोजले पत्ता खाँदा खाँदै खरगोजको मुख पासेर तातो न तातो कस्तो - कस्तो भएर तिनले सज्ज्य गर्न नसक्ने भएर तिनले त्यहि पनिउ लिएर खरगोजले स्याललाई लखेट्न थाल्छ । लखेट्दा लखेट्दै लखेट्दा लखेट्दै एउटा खुर्सानी बारीमा पुग्छन् । खुर्सानी बारीमा पुगेपछि अघि तपाईले त्यो खानु भयो त्यो मुख पोलेको छैन यो त्यसको दबाइ हो भनेर खुर्सानी खान भन्छ खुर्सानी खाँदा खाँदै पिरो हुन्छ । घाउ पाक्छ अनि फेरी लखेट्छ । लखेट्दा लखेट्दै लखेट्दा लखेट्दै स्याल दगुर्दा दगुर्दै अगाडि नदेखिँदा खेरी स्याल गएर एउटा खाइमा पल्टेर मोर्छ अनि खरगोज (खरायो) खुसी भएर तेरो हालत यस्तै हुन पर्ने हो भन्दै खुसी भएर हाँसी-हाँसी आफ्नो घरतिर फर्किन्छ ।

स्रोत व्यक्ति : नारायण न्यौपाने
वर्ष : ३५
स्थान : सुनवल-११, रैनडाँडा

४.१.६ बुरबक मान्छे

एका देशमा एउटा मान्छे रहिछ त्यसलाई केही चिजको नाम पनि थाहा रहिन्छ अनि तेलाइ काम गर्नलाई केही पनि रहिन्छ अनि त्यो एक दिन शहर जाने निर्णय लिएछ । अनि त्यो शहर गएछ । अनि शहर जाँदा खेरी काम गर्नलाई एउटा घर खोज्दै गएछ । घर खोज्दै जाँदा खेरी एउटा काम गर्न एउटा घर मिलेछ । अनि घरमा एउटा मालिक थियो रे अनि तेले घरमा काम गर्दै जाँदा तेले घरमा काम गरेको धेरै महिना भइसकेछ । त्यसलाई घरमा काम गर्नी मालिकको नाम पनि थाहा भएन्छ । अनि मालिकको नाम सोध्न जाँदा खेरी ऊ मालिकको नाम सोध्न गएछ । अनि मालिक-मालिक हजुरको नाम के हो भनेर सोधेछ । अनि मालिकले तलाई कुकुर यति पनि थाहा छैन भनेर भनेछ अरे त्यसपछि त्यसले सोच्यो ए मालिकको नाम त कुकुर पो रहिछ अनि त्यसपछि मालिकले भनेछ आज सोफा कति फोहोर भएर सफा सोफा राम्रो गर भनेर भनेछ अरे अनि त्यसपछि तेले सोफा भनेको त थाहा नै नाई अनि त्यसपछि तेले सोधेछ रे मालिक सोफा भनेको के हो ? तलाई

गधा सोफा भनेको थाहा छैन भनेर भनेछ अरे अनि त्यसपछि अर्को दिन के भन्छ रे आज हाम्रै घरमा पाहुना आउँछन् घर चिटिक्क बनाएर, राख है भनेर भनेछ अनि त्यसपछि त्यसलाई पाहुना भनेकै थाहा नाई अनि त्यसपछि मालिक मालिक पाहुना भनेको के हो भनेर भनेछरे अनि मालिकले तलाई पाखे पाहुना भनेको पनि थाहा छैन भनेर भनेछ । अनि त्यसपछि त्यसको घर भोलिपल्ट पाहुना आउनि भए अनि पाहुना आउनि दिन तेले के भन्छरे पाहुना आए या घरमा कोही मान्छे छैन भनेछ अनि त्यो नोकरले को हो भनेछन् रे म नोकर भनेछ । मालिकलाई बोलाइ दिनु न भनेछन् । ए ल ल मैले कुकुरलाई बोलाइदिन्छु हजुरहरू आउनुस्, आउनुस् पाखे हजुरहरू गधामा बस्नुस् मैले पाखेलाई बोलाइदिन्छु भनेछ रे धन्यावाद ।

स्रोत व्यक्ति : सविना भुसाल
वर्ष : १२
स्थान : सुनवल-११, रैनडाँडा

४.१.७ शिवजीको घमन्ड

एका देशमा साह्रै मिहेनत गर्ने किसानहरू थिए । ती किसानहरू साँझ बिहान मिहेनत गरेर आफ्नो जीवीका गुजरा गर्थे । त्यसै बखतमा शिवजी आफ्नो जोगीको भेषमा हिँड्दै हुनुहुन्थ्यो । ती किसानीहरूको मिहेनत देखेर ए किसनाी हो किन दुःख गरेको यस्ता पानी आउँदैन यस्तो चर्को घाममा तिमीहरूले किन मिहेनत गरेको भनेर शिवजीले किसानलाई भने किसानलाई भने पछि किसान काम गरेर पसिना बगाइरहेको बेलामा साह्रै रिस उठ्यो र ए जोगी त मागेर खानीलाई के थाहा पानी आउँदैन भन्ने बारे हामीले यत्रो मिहेनत गरेका छम पानी नआएर छाड्ला शिवजीलाई जोगी भनेर गाली गरेको हुँदा साह्रै रिस उठ्यो हेर किसानी तलाई पानी परेछ भनित बल्ल भन्लास् तेरो खेती सुकेर जान्छ । यति भन्दै शिवजी क्रोध रूपमा हिँडे । किसानले भने जा, जा जोगी तलाई केही थाहा छैन त मागेर खानीलाई पानी आउँछ कि आउँदैन भनेर किसानले भने त्यसपछि शिवलाई साह्रै रिस उठ्यो इन्द्र कहाँ पुग्नु भयो पानी दिनी त इन्द्रजी हुनुहुन्थ्यो । शिवजी इन्द्रजीको घरमा पुग्नुभयो र ए इन्द्रजी आज मलाई एउटा किसानले साह्रै नराम्रो शब्दमा जोगी भनेर गाली गर्‍यो । आज कुनै पनि हालतमा पानी आउनु भएन पानी दिनु भएन हुन्छ । शिवजी हजुरले यत्रो आग्रह गरेपछि मैले आज पानी त दिन्न तर मर्त्यलोकमा भ्यागुताहरू कराए भने मैले त पानी नदिइ हुन्न तपाई बरु मर्त्यलोकमा गएर भ्यागुताहरूसँग

कुरा गर्नुस् फेरी शिवजी हुन्छ म मर्त्यलोक गएर कुरा राख्छु भनेर मर्त्यलोक जानुभयो । मर्त्यलोकमा भ्यागुताहरूसँग भेटेर हे भ्यागुता हो मलाई एउटा किसानले साह्रै नराम्रोसँग गाली गऱ्यो तिमीहरू आजको रात नकराउनु भनेर शिवजीले भ्यागुतालाई भन्नु भयो । भ्यागुताले हुन्छ शिवजी हजुरले यत्रो भने पछि हामीत कराउँदैनम तर तपाईले जुनकीरीलाई पनि भन्नु परो किनकि उनीहरूले आफ्नो पुच्छरमा बत्ती बालिसकेपछि हामी अनिवार्य रूपमा कराउनु पर्छ र तिमीहरू नकराओ म जुनकिरीलाई पनि भन्छु भन्दै त्यहाँबाट पनि जुनकिरीसम्म पुग्नु भयो । जुनकिरीहरूसँग गएर जुनकिरीलाई पनि भन्नु भयो हे जुनकिरीहरू आज मलाई किसानले साह्रै गाली गरो आज तिमीहरूले पुच्छरको बत्ती बालेर नहिँड्नु हुन्छ शिवजी हजुरले यति भने पछि हामीले आज्ञाको पालना गर्छौं । हामीले आज बत्ती बाल्दैनौं । यी तिनै जनालाई शिवजीले घर घरमा पुगेर भने पछि आश्रममा गएर धक्क भएर सुत्नु भयो । बल्ल खाइस किसान तैले गरेको दुःख अब खेर नगएर छोड्ला र भनेर आरामसित विश्राम गर्नु भयो । किसानले राती खरको राको बालेर आफ्नो बारीमा पुग्यो । मेरो खेती मरो कि बिउतिदै छ । हेर्न भनेर बारीमा राती राको बालेर जाँदा खरका चिङ्गारीहरू आगाको बत्तीको रूपमा उडिरहेका थिए । भ्यागुतालाई थाहा भयो जुनकिरीले बत्ति बाली सक्यो भनेर भ्यागुताहरू पनि कराउन थालिसके । जब किसान राको बाल्दै बारीमा, बारीबाट राको बाल्दै घर जाँदा खेरी उडेका चिङगारीहरूले गर्दा भ्यागुताहरू झन जोड जोडले कराउन थाले । त्यसपछि बाध्यता भएर शिवजीलाई पानी, इन्द्रजीलाई पानी नर्बसाइ भएन इन्द्रजीलाई पानी बर्साउनै परो र त्यो रात नै पानी बर्सियो । बिहान उठ्दा त पानी परिराको शिवजीका आँखा खुले फेरी गएर इन्द्रलाई गाली गर्नु भयो । किन पानी देउ भन्दा शिवजी मैले भ्यागुता कराएपछि पानी झार्नै पर्छ भनेका थिए राती भ्यागुता कराए मैले पानी दिनु नै परो । फेरी शिवजी भ्यागुतासम्म पुग्नु भयो । किन करायौ तिमीहरू रातीभन्दा राती जुनकिरीले बत्ती बालेपछि त हामी नकराइकिन भएन भनेर भने फेरी शिवजी रिसाउँदै जुनकिरीसम्म पुग्नु भयो जुनकिरी तिमीहरूले पुच्छरमा बत्ती किन बाल्यौ भनेर सोध्दा शिवजी राती हामीले बत्ती बालेको होइन त्यहि किसानले खरको राको बालेर बारी र घरमा गरेको थियो । हामीले त बत्ती बालेका होइनौं । त्यहि चिङ्गारीले जुनकिरी देख्दा भ्यागुताहरू कराए

होलान भनेर जुनकिरीहरूले भने त्यसपछि शिवजीलाई ओ हो घमन्ड गर्न हुँदो रहिन्छ । मैले घमन्ड गरेँ मिहिनेती मान्छेको जित नै हुँदो रहिछ भनेर शिवजी स्वयम् आफू पश्चात् हुनुहुन्थ्यो ।

स्रोत व्यक्ति : उमाकान्त भट्टराई
वर्ष : ५१
स्थान : सुनवल-११, मिश्रौली

४.१.८ चतुरे ज्वाइँ

एका देशमा एउटी बुढी रहिछ । एउटी बुढीका एउटा ज्वाइँ रहिछ । त्यो ज्वाइँले के भनेछ भने त्यो ज्वाइँ आउँदो रहेछ । माघे संक्रान्तिमा आउँदा खेरी रोटा पकाको चारसय चारवटा मलाई दिएको जम्मा चारवटा भनेर भन्ने रहिछ, दुई तीन वर्ष जो भने अर्का वर्ष ऊ गएर फोहोरीमा सुनेर बस्यो । कोहोरीमा सुनेर बस्नी झिँदा भाच्ने गऱ्यो । भोलीपल्ट चाहिनी सासुले भनिन्छ कि हे ज्वाइँ रोटा पकाको जम्मा चार चारवटा हो हजुरलाई सम्झेर राख्देकी हुम भनेर भनी रोटा पकाको चार सय चारवटा मलाई देको जम्मा चारवटा भनेर भन्यो हाम्रा ज्वाइँ कति सिपालु हुन भनेर त्यसले फयल गर्दै हिँडी फयल गर्दै हिँड्दा खेरी ती फयल गर्दै हिँडेकी थिइन् । त्यसपछि एउटाको चाहिँ घोडा हराएछ । घोडा हराउँदा खेरी हाम्रा ज्वाइँ धेरै सिपालु छन् भनिन् त्यहाड उनले चाहिँ आखत लिएर ऊ गएछ त्यो ठाउँमा झिकाएछ र गऱ्यो हजुरहरू भित्र बस्नुस् दैलो लगाएर बस्नुस् बाहिर ननिस्कनुस् भनेर भन्यो । त्याड बाहिरबाट ढोका लाएर ऊ खोज्न हिँड्यो । रातभरी खोज्न हिँड्दा खेरी घोडा फेला पारो उखु बारीमा गएर घोडा फेला पाऱ्यो । बिहान उठ्दा खेरी अलिकति दिक्षा के आयो भनेर भन्दा खेरी ठीकै छ भनेर भन्दा तपाईको घोडा पूर्वपट्टि छ उखु बारीमा छ भनेर भन्यो उखुबारीमा गएर हेर्दा खेरी घोडा पनि फेला पारे । त्याड एउटा राजाका विदेशमा राजाका काम गर्न गएको थियो । जाँदा उसको हार हरायो त्यो कमाराले लुकाउँदो रहिछ । उसको नाम निदारी रहिछ त्याड याड झिकाउँदा खेरी तपाई त चाहिनी सिपालु हुनुहुन्छ भनेर झिकाको हो केही दिक्षा पाइन्छकी पाइँदैन विचार गरिदिनु भनेर भन्यो । विचार गरिदिनुस् भनेर भन्यो । त्यसपछि विचार गरिदिनुस् भनेर भनेपछि त्याड उनीहरूलाई भोली बिहानसम्म तपाईहरू नदेखिनु होला मैले विचार गर्दै जान्छु भन्यो । विचार गर्दै, गर्दै, गर्दै, गर्दै जाँदा खेरी उनीहरू सुतेर मस्त भए ऊ रातभरी ढुनु र मुनु गऱ्यो । अब न मेरो शरीर दिहा

जानी भयो । मैले अब फेला पारिन भने मन मन त्यहाँ केस्को त्यो घरको त्यो कमारो हैछ निदारी उसले हिर्काएसी आफ्नो निदारमा आयो र निदारी तेरो काल भनेर हिर्काउँदा खेरी अब मलाई पक्का काम लानी भयो यसले हार लुकाको मैले हो भनेर त्यो केटाले सोच्ये सोच्दाखेरी ए के भन्नु भएको हो मैले हार लुकाको छु कसैलाई नभन्दिनु होला है भनेर बताइदियो । बताउँदाखेरी त्यहाँ बसेका मालिकले भन्यो कि केही दिक्षा पाउनु भयो कि भएन भन्दा तपाईको माल त तपाईको धन धानको भकारीभित्र लुकेर बसेको छ भनेर भन्दा त्यहाँबाट गएर हेर्दा त त्यो हार पनि पायो । ए फल्नो त सिपालु हैछ भनेर उसको नाम चलाइदियो उसलाई बौसक पनि मिल्यो यत्तिकै समाप्त ।

स्रोत व्यक्ति : जयबल्लभ चापागाईं
वर्ष : ६८
स्थान : सुनवल-११, मिश्रौली

४.१.९ भोटेको सिकार

एकाशा देशमा भोटेको ठूलो गाउँ थियो । भोटेका पनि धेरै परिवारहरू थिए । भोटेले आफ्ना परिवारहरू सिकार गेर पाल्ने गर्थ्यो । भोटे बिहान भयो आफ्नो सिकारको लागि दौडिरहन्थ्यो । बालबच्चा छोडेर दौडिरहन्थ्यो । कहिले काहीँ सिकार गरेर ल्याएर खुवाउँथ्यो भने कहिले काहीँ बालबच्चा भोकै पनि हुने गर्थे उसको काम नै सिकार गर्ने थियो । एक दिनको कुरा हो बाहुनले आफ्नो परिवार पाल्न नसकेर दुई पैसा कमाउँछु भनेर बाहुन चाहिँ परदेशतिर लाग्दै थियो । बाटोमा हिँड्दै, हिँड्दै, हिँड्दै जादाखेरी उसले धेरै पर पुगेपछि एउटा भोटेको बस्ती देख्यो । भोटेकै घरमा घिरेर दाजु आजलाई यहाँ बास बस्न दिनुसन भनेर भन्यो । भोटेले भइहाल्छनि भन्यो । भोटेका मनमा कल्पना गरिसक्यो कि आजको मैले दिनभरी सिकार गर्न पाएको छैन बालबच्चा खान नपाएर रोइरहेका छन् । आजको मेरो सिकार यहि हो भनेर उसलाई बास दिन राजी भयो । खान त केही पनि छैन हजुर सुत्न मात्रै पाउनु हुन्छ । भोटेले भन्यो बाहुनले चाहिँ हस भइहाल्छ नि सुत्न मात्रै पाए पनि भो भोलि हिँड्दै जाँदा अरू केही खाम्ला अरू केही भेटाम्ला भनेर भन्यो । त्यसपछि ऊ सुत्यो । उसलाई भोटेले चाहिँ बच्चाहरू रुँदा आज राती सिकार गर्नी हो अनि त्यहि खाम्ला भनेर भोटेले आफ्नो छोराछोरीलाई सम्झायो । भोटेले ढिँकीनेर गएर उसलाई भेडाको खोर र ढिँकीको बीचमा चाहिँ बाहुनलाई विस्तारा लगाइदियो ।

विस्तारा लगाइदिएसी भोटेले सुत्नुस् भन्यो । बाहुन चाहिँ सुत्यो । सुत्दाखेरी राती उसका बच्चाहरू रोएर भोक लाग्यो भनेर रोए आजको हाम्रो सिकार बाहुनलाई खानी हो नरोउ एकछिन नआत्तिउ र आफ्ना छोरा छोरीलाई सम्झाइ रहेको थियो । त्यसपछि जब मध्यान्त भयो राती १२ बजी सक्यो भोटेले हसिया उदियान लाग्यो । हँसिया उदाउँदा उसका छोरा छोरीले बा मलाई खुट्टा है, बा मलाई हात है, बा मलाई आँखा है, बा मलाई कान है भनेर प्रत्येक छोराछोरीले प्रत्येक शरीरका अङ्गहरू छुट्याइरहेका थिए । मैले यो खान्छु त्यो खान्छु भनेर उसले हस हस भन्दै हसिया उदियाइ रहेको थियो । बाहुनलाई निन्द्रा लागेन ला यसले त मलाई सिकार त बनाउन लागेको रहेछ ल, अब म के गर्नी होला भनेर मनमा कुरा खेली डर लाग्यो । अनि उसले यसो हेरेर पछि फर्कदा अँध्यारामा भेडाको खोर देख्यो । भेडाको खोरमा ऊ छिरो १२ बजे भोटेले बाहुनलाई सिकार बनाउन खोज्दा खेरी झ्याप्प हसियाले बाहुनलाई काट्दा खेुरी ढिँकी काटियो ला तिमीहरू कराएर बाहुन त भागेछ त भनेर उसले छोराछोरीलाई गाली गर्न लाग्यो । कतै यो भेडाको खोरमा त छिरेन भनेर उसले प्रत्येक भेडाहरू निकालेर हेऱ्यो । बाहुन चाहिँ भेडाहरूसँग टासिएर भेडालाई समातेर पछि निस्कियो । यसो पछि फर्केर हेर्दा भोटेले बाहुनलाई देख्यो । ला यो त भेडाको खोर भित्र पो छिरेछ । ल भागो भागो भागो भनेर भेडालाई भित्र थुनेर बाहुनलाई चाहिँ भोटेले भगाउँदै भगाउँदै भगाउँदै परसम्म पुऱ्यायो । हातमा लाल्टिन बालेर बाहुन चाहिँ अँध्यारोमा दौडेको दौडेइ गऱ्यो । पर पुगेर जंगलमा पुगेर बाहुन चाहिँ सालको रूखको टुप्पोमा गएर बस्यो । भोटेको हातमा लाल्टिन थियो । उसले उज्यालोमा बाहुनलाई खोज्दै बाहुन चाहिँ सालको टुप्पोमा बसेको थियो । ऊ डराइरहेको थियो । अब म कसरी बच्ने होला अँध्यारो छ । उज्यालो छैन भनेर भोटेका मनका कुरा खेली रह्यो । दिनभरी पनि सिकार केही गर्न सकिन रातीको सिकार पनि बाहुनलाई सोचेको थिएँ । बाहुन पनि भागिसक्यो अब मैले बालबच्चालाई कसरी खुवाउने के खुवाउने अब जाँदा कति रुन्छन् भनेर भोटेका मनमा तनाव परिरहेको थियो । अनि उसले सोचिरहेको थियो जब सालको टुप्पोमा बाहुन बसको थियो । त्यहि सालको भेदमा चाहिँ भोटे बसेको थियो । लाल्टिन बालेर बाहुनलाई हेर्दै हेर्दै अनि जब भोटेलाई बाहुनलाई डर लाग्यो । उसले के भन्यो अब म कसरी जाउँ यो त फेदमै बस्यो त सायद यो मलाई देखेर बसेको

पो हो कि झर्छ भनेर आफै निस्कम भनेर पो उसले सोचेको छकी भनेर डराइ डराइ उसलाई पिसाब लाग्यो । उसले पिसाब गऱ्यो । पिसाब गर्दा खेरी फेदमा भएको भोटेको टाउको भरि पिसाबै पिसाब लाग्यो ला यत्रो घनाघोर जंगलमा पानी आयो पानी आयो भन्दै भोटे आफ्नो घर गयो । बाहुन बच्यो ।

स्रोत व्यक्ति : सुनिता पाठक
वर्ष : २७
स्थान : सुनवल-११, जर्गाहा

४.१.१० सङ्घर्ष

एका देशमा एउटा राजा बस्थे । ती राजाका तीनभाइ छोरा थिए । ती छोरामध्ये दुई भाइ छोराको विवाह दान भयो र ती दुई भाइ छोराले आफ्नो अंशबण्डा गरेर विवाह गरे । राजा गद्दीसहित र आफ्नो अंश लिए । कान्छो छोरालाई राजाले विवाह गर्न परो तैले भनी आफ्नो भाग अंश लि मैले मलाई अंश पनि चाहिँदैन । बुवा मेरो लागि आफै गर्छु विवाह पनि मैले आफै कमाएर गर्छु । मेरो लागि सम्पत्ति पनि आफै गर्छु भनेर घर त्यागेर घरबाट उनी निस्किएर गए । जाँदा खेरी अलि पर बाटोमा जाँदा खेरी एउटा ठूलो खोला थियो । त्यो खोलामा एउटा कमिलाको एउटा ताँती हिँडिरहेका थिए । त्यहाँ खोला तर्न नसकेर त्यहि बसिरहेका उनी गइसकेपछि ती कमिलाले भने हजुरलाई दुःख पर्दा हामीले पनि सहयोग गर्छम् दाइ हजुरले पनि हामीलाई सहयोग गर्नुस् खोला तराइदिनुस् भने पछि त्यो राजाको कान्छो छोराले काठको बाद राखेर कमिलाहरूलाई पारी तराए । त्यसपछि हिँड्दै हिँड्दै जाँदा खेरी अलिपर लामकानेहरू पनि त्यस्तै खोला तर्न नसकेर त्यस्तै बसी रहेका उनीहरूले पनि त्यहि भनिसकेपछि त्यो कान्छो चाहिँ छोराले फेरी तिनीहरूलाई पनि त्यहि तरिकाबाट खोला तराएर जाँदै थिए । उनीहरू अलि पर जाँदा खेरी त्यसपछि अलि पर गए अलि पर जाँदा खेरी गोगटाहरू पनि त्यहि समस्यामा परिरहेका खोला तर्न नसकेर बसिरहेका देखे । उसलाई देखेपछि ल हामीलाई पनि सहयोग गर्नुस् । तपाईलाई पनि दुःख पर्दा हामीले सहयोग गर्छम् भनेर फेरी ती गोगटाहरूले उसलाई भनेपछि ल उसले फेरी तिनीहरूलाई पनि त्यहाँ तारेर गए जादाखेरी उनीहरू लामकाने, कमिला, गोगटा भएर उनका पछि पछि लागेर गए । त्यसपछि उनी एउटा राजाका घरमा छोरी माग्न भनेर पुगे त्यो राजाको घरमा छोरी माग्न पुग्दा खेरी राजाले चाहिँ मलाई छोरी दिनुस् भन्दा तैले

केही गर्न सक्छस् र तैले मेरी छोरी गर्न खोजेको मैले जसरी भए पनि पाल्छु । मैले दुःखसँग पाल्छु भन्दा उसले भन्दा त्यसो भए मेरी छोरी पाल्नी भए तैले एउटा सर्त मान्नु पर्छ भने । त्यसपछि उनले त्यो सर्त चाहिँ उसले त्यो सर्तमा चाहिँ एक मुरी तोरी र एक मुरी चामल मिसाइदिएर त्यसलाई तैले छुट्टाछुट्टै गर्न सक मैले तलाई छोरी दिन्छु भने । त्यसपछि उनले उनलाई तिनै कमिला लामकाने गोगटाले सब मिलेर एक एक गरेर छुट्याए । त्यसपछि उनले भने ल मैले हजुरको बाचा पूरा गरेको छु अब मलाई छोरी दिनुहोस् भने । त्यसपछि फेरी उनले कसरी छ उसबाट उम्किन छ छोरी नदिनु छ त्यसपछि उसले फेरी भन्यो तैले अझै एउटा सर्त मान्नु पर्छ भनेर भन्यो । त्यसो भन्दा अब यो छुट्याएर राखेको यो एकमुरी तोरी र त्यो एक मुरी चामल तैले खाएर भ्याउनु पर्छ भनेर एउटा कोठामा ढोका लगाइदिए र त्यो राजाको कान्छो छोरालाई कोठामा थुनिदिए । त्यसपछि तिनीहरूलाई त्यो थुन्दिएर गयो । त्यसपछि कमिला गोगटा लामकानेहरूले सहयोग गरेर ल कति दिनसम्म तिनीहरू भित्र बसे त्यहाँसम्म खाएर भ्याए अब केही समयपछि त्यो राजाले ढोका खोलेर हेर्दा अब पक्कै पनि मरो भनेर हेर्दा छोरी दिनु पर्दैन भनेर ढोका खोलेर हेर्दा ऊ मरेका पनि नाहि त्यो चामल अनि तोरी त्यो पनि सबै खाएर सिद्ध्याएको । त्यसपछि उसले ल तपाईको बाचा यो पनि पूरा गरेँ भनेर राजाले भनी सकेपछि ल तलाई अझै एउटा अन्तिम एउटा बाचा छ त्यो पूरा गर त्यसपछि तलाई मैले अवश्य छोरी दिन्छु भने अनि त्यसपछि त्यो कुरा चाहिँ उसको छोरीले पनि थाहा थियो । राजाको कान्छो छोरालाई त्यो देखेर त्यो छोरीलाई पनि त्यो केटा मन परेको थियो । त्यसपछि फेरी त्यो उसलाई पारी भिरमा चौरीगाई छ । त्यो चौरीगाईको दुध दुहेर बाल्टीमा हालेर लिएर आ तलाई मैले छोरी अवश्य दिन्छु भने । त्यसपछि त्यो उसको कान्छी चाहिँ छोरीले आफूसँग बिहे गर्न आफूलाई मन परेको थियो । उनले बा नभएको बेला त्यो माग्न गको केटालाई खुसुक्क के भनी भन्दा तिमले यो मेरो हातको औँठी देखायौ भनी त्यो ठप्प अडिन्छ । चौरीगाई त्यसपछि मेरो एउटा रौँ पनि बाल्टिनमा राखेर जाउ त्यो गाई चाहिँ चल्दैन । अनि गाईले दुध दिन्छ । त्यसपछि दुध लिएर आउ भनेर उसले आइडिया लाइदिन्छे । आइडिया त गाईले दुध त दिन्छ तर त्यो भिरमा कसरी जानु त्यसपछि उनलाई त्यहि पहिलाका कमिला लामकाने गोगटाले तिनीहरू एक माथि अर्को अर्को माथि अर्को गरेर

उनीहरू चाङ बस्दै गरेर उसको माथि बसेर उसलाई दुन लगाएर कमिलाहरूले सहयोग गरे र अन्तिममा त्यो राजाको कान्छो छोराले खान्दानी राजाकी छोरी लिएर विवाह गरेर आउथे अरे कथा चाहिँ यत्ति ।

स्रोत व्यक्ति : रेखा पराजुली
वर्ष : २९
स्थान : सुनवल-११, जर्गाहा

४.२ सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको विश्लेषण

४.२.१ कथावस्तुका आधारमा

(१) बुढीबाखीको कथा

प्रस्तुत यस बुढीबाखीको कथामा एउटा खुसी र सुखी दम्पतिका छोरी थिइन् । अकस्मात रानीको मृत्यु पश्चात् राजाले अर्की रानीलाई बिहे गर्नु । उनको पनि एउटा छोरी हुन्छिन् । सौतेनी आमाको व्यवहारले गर्दा राजाकी अर्की छोरीलाई साह्रै दुःख हुनु, सौतेनी आमाले हेला दुर्व्यवहार गरेपछि बाखीले सहयोग गर्नु र माया ममता देखाउनु नै मार्मिक रहेको पाइन्छ । सौतेनी आमाले ठूली छोरी हिष्टपुष्ट देखेर आफ्नो छोरीलाई ठूलो छोरीसँग पठाएर सम्पूर्ण कुरा थाहा पाउनु र बाखी मारेपछि ठूलो छोरीलाई बुढी बाखीले मेरो हड्डि र छाला गण्डकीको तिरमा लगेर गाड्न र त्यहाँ कल्पवृक्ष हुन्छ त्यो कल्पवृक्षमा गएर बुढीबाखी बुढीबाखी खिर र रोटा तिर्र भन्ना साथ सम्पूर्ण भोजन तयार हुनु । त्यस्तै क्रममा त्यो कल्पवृक्षको तल दुईवटा राक्षसहरू आउनु र त्यो नानीलाई बेहोस बनाएर घर लैजानु, रोटी बनाउन लगाउँदा मुसाले आएर यथार्थ कुराहरू खोल्नु र मुसाबाट सहयोग पाएर सुन, चाँदी, हिरा, मोती र रत्नहरू लिएर ठूली नानी चाहीं धनि भएर घरतिर लाग्नु, यिनी सबै सम्पत्ति लिएर घर गएर सबै कुरा यथार्थ सौतेनी आमालाई बताइसकेपछि सौतिनी आमाले उसको डाहा गरेर आफ्नी छोरीलाई पनि त्यस्तै गरेर सम्पत्ति ल्याउन त्यहि कल्पवृक्षमा पठाउनु, सोही क्रममा त्यो सौतेनी आमाकी छोरीले गरेर त्यहाँ ती राक्षस आएर त्यसलाई पनि घर लैजानु, घर लैजाँदा खेरी ठूली चाहिँ नानीले भनेका सबै कुरा सुन्न नपाएकाले मुसाको सहयोग नगरी उसले मुसालाई मार्नु जस्ता क्रियाकलाप गर्नु, मुसाको आज्ञा नमान्दा ती सानी नानी राक्षसको घरमा बली चढ्नु पर्ने अवस्था आउनु र सोही राक्षसले कागको खुट्टामा सौतेनी आमाकी छोरीको

टाउको झुन्ड्याएर पठाउनु, छोरीको लास आउँदा आमा चाहिँ लत्ता कपडा लाउने र शृङ्गारमा व्यस्त हुनु जस्ता कुराहरू कथामा वर्णन गरिएको छ । यस कथामा प्रस्तुत गर्न खोजिएको कुरा कसैको पनि रिस, डाहा, ईर्ष्या र घृणा जस्ता व्यवहारहरू कसैलाई पनि गर्न हुँदैन । अर्कालाई नराम्रो व्यवहार गर्दा आफैलाई नराम्रो हुनजान्छ भन्ने जस्ता कुराहरू यस बुढीबाखीको कथामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(२) समय खेर नफाल्नु

प्रस्तुत कथामा एउटा गाउँमा गरिब दम्पति हुनु, उनीहरूको साथ साँझ बिहान खानाको गुजारा चलाउन मुस्किल पर्नु, आफ्नी श्रीमतीको सरसल्लाहअनुसार मावल र ससुराली गएर १/१ रूपैयाँ ल्याएर त्यहि पैसाको व्यापार गरेर बस्ने, कुहेका सडेका फलफूलको व्यापार गर्दा व्यापार नहुनु, त्यसै क्रममा त्यही बजारमा एकजना सन्तसाधु परमात्मा घुम्दै घुम्दै बजार डुल्न सबैको व्यापार देख्नु, तर त्यो गरिबको व्यापार नदेखेर एक हप्ताको लागि पारस पत्थर दिएर फलाम छोए सुन हुने जस्ता कुराहरू सिकाएर त्यो गरिबप्रति गुन लगाउनु, त्यहि क्रममा गरिबले परमात्माले भनेको मानेर घरमा लगि फलाम छुँदा सुन हुनु, त्यसै क्रममा उसले ३ दिन जति समय त्यसै खेर फालेर रहेका अरू दिनमा अलि अलि सुन चिमोटेर लगेर बजारमा व्यापार गर्नु, व्यापार गरेपछि सबै पैसा लिएर फलामको कबाडमा गएर धेरै फलामलाई पत्थरले छोएर सुन बनाएर संसारको धनि मान्छे बन्ने सोचले फलाम किन्न जानु, फलाम लोड गरेका ट्रकहरू समयमा घरमा नआउँदा गरिब जे को त्यहि बन्नु र आफ्नो समय सकिएपछि सन्त साधनु परमात्मा आफ्नो पत्थर लिन एक हप्ता पछि गरिबको घर आएर पत्थर लैजानु जस्ता कार्यहरू हुन्छ । त्यसैले समय खेर फाल्नुभन्दा पहिले समयको सदुपयोग गरी जुन समयमा जे गर्नु पर्ने हो त्यहि समयमा सो काम गर्नु उचित हुन्छ भन्ने सन्देश यो कथाले दिएको छ ।

(३) सुनेकेशे बहिनी

प्रस्तुत यस कथामा सात भाइ दाजु भाइकी एक्ली बहिनी हुनु, ती बहिनीका सबै केशहरू सुनै सुनका हुन्छन् । उनले आमासँग पँधेरामा नुहाउन जान्छु भन्दा आमाले नुहाउन त जाउ तर ती सुनका लटा नखसाली जाउ जाँदा खेरी गन्दै जाउ गन्दै आउ भनेर भन्नु, बहिनीले जाँदाखेरी सुनको लटा खसाल्नु सुनको लटो खसाली सकेपछि उनले आमाले भनिन् यो सुनको लटा जसले भेटाउँछ उसलाई मैले छोरी

दिन्छु भन्छिन् । आखिर त्यो लटो चाहिँ आफ्नै कान्छो छोराले भेटाउनु, अब त जसरी पनि दिन परो देवताको पालामा दिदी भाइको बिहे हुने जस्ता कुराहरू यस कथाले भनेको छ । यसरी नै बिहेको अघिल्लो दिन बिहे नगर्नी भनेर सुनकेशे बहिनी ठूलो सिमलको रूखमा गएर नभर्नु सबै परिवार जति गएर सुनकेशे बहिनीलाई सिमलको रूखबाट बिहेको लगन टरो भनेर भर्न अनुरोध गर्नु । बहिनी नभर्नु भर्न अनुरोध गर्दा सबैजना सिमलको रूखमा ढलेर मर्नु र सबैजना मारिसकेपछि बहिनी सिमलको रूखबाट भरेर अरू कसैसँग बिहे गरेर बस्नु जस्ता कथाहरूको वर्णन गरिएको छ ।

(४) जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ

प्रस्तुत कथामा राजा र मन्त्री सिकार खेल्दै खेल्दै जङ्गल जानु, जङ्गलमा सिकार खेल्ने क्रममा राजाको बुढी औँला काटिनु, राजाले मन्त्रीलाई मेरो औँला काटिएछ भन्दा राम्रो भएछ भनी मन्त्रीले भन्दा राजाले भने मेरो औँला काटिदा किन राम्रो भयो भनेको तिमी मेरा शत्रु मन्त्री हौ या मित्र् हौ लाले हानेर भगाइदिनु, त्यसपछि मन्त्री सिकार खेल्दै खेल्दै जाँदा आफ्नो देश नाघेर अरूको देशमा पुग्नु र त्यहाँका सिपाहीले राजालाई पक्रनु, त्यहाँ देशका सिपाहीले राजालाई पक्रेर लगेर थुन्न भनेर अर्कै देशका राजाले भने छन् र राजालाई सिपाहीहरूले एउटा कोठामा लगेर थुने छन् । त्यहाँका राजाको पूजामा नरबली चढाउनको लागि त्यो राजालाई ल्याउन अनुरोध हुन्छ । राजा ल्याउँदा बुढी औँला काटिएको यो दोषी छ भनेर राजालाई बली चढाउनबाट अस्विकार हुनु, त्यसपछि जेलबाट मुक्त गरिनु, आफ्नै देशमा फर्केपछि मन्त्रीलाई बोलाएर राजाले सोधे कि यसरी मेरो बुढी औँला काटिदा राम्रो भयो भन्नी यदि तिम्रो औँला साबुतै भए तिमी बली चढ्नु पर्थ्यो राजाले भने यदि त्यो औँला नकाटिएको भए मन्त्रीलाई बली चढ्नु पर्ने जस्ता कुराहरू यस कथाले दिएको छ ।

(५) चलाख स्याल

यस कथामा चलाख स्याल र खरगोज (खरायो) को मित्रतालाई लिएर कथा तयार पारिएको छ । स्याल र खरगोज एउटा डाँडामा भेट हुनु, खरगोज स्याललाई देखेर डराउँदा स्यालले नडराउ खरगोज म तिमीसँग मित लगाउन आको हो तिमीलाई खान आको होइन भनेर शान्त्वना दिनु र दुवै जना मिलेर मित लगाउनु ।

मित लगाउने दिनमा त मीठा मीठा परिकारहरू खानु पर्छ के खानी भनेर सल्लाह गर्दा खिर खाने भनेर खिरको व्यवस्था गर्नु, खिरको लागि सबै सामग्री जुटाउनका लागि स्यालले खरगोजलाई सँगसँगै लैजानु, सँगसँगै जाँदा खेरी स्यालले कराउँदै हिँड्ने मान्छेहरू स्याल धपाउन जाँदा खरगोजले सबै सामान उठाउनु र खिर पकाउनु, खिर पाकी सकेपछि दुवैजना स्याल र खरगोजले मित लगाउने दिनमा नुहाउनु पर्छ भनेर कसले धेरै नुहाउँछ पानीमा डुब्छ त्यसले धेरै खिर खान्छ भनेर खानाको लोभ देखाएर चलाख स्यालले खरगोजलाई पानीमा डुबाइ रहेर सबै खिर आफै खानु र अलिकति तहर मात्रै राखेर खाली भाँडोमा आफूले दिशा गरेर तहरले छोप्ने र स्यालले खरगोजलाई सबै तपाईले खानु मैले हारे भन्नु, खरगोज खुसी हुँदै खान जानु, खान नपाउँदा स्याललाई लखेट्नु, स्यालले मितज्युलाई उखुबारीमा लगेर उखुको डाँठ खान हुन्न पात मात्रै खानुपर्छ भनेर खरगोजको जिब्रोमा घाउ हुनु, त्यसपछि खरगोजले लखेट्दै लखेट्दै खुर्सानी बारीमा पुऱ्याउनु, त्यसपछि त्यो घाउमा खुर्सानी खाएपछि सन्चो हुन्छ भनेर स्यालले खरगोजलाई खुर्सानी खुवाउन लगाउनु, खरगोजले खुर्सानी खानु, कताबाट हुन्छ खरगोजलाई दुःख मात्र दिने काम स्यालले गर्छ र खरगोजले लखेट्दै लखेट्दै लैजादा स्याल लडेर मर्छ। खरगोज आरामले बस्छ।

(६) बुरबक मान्छे

प्रस्तुत कथामा एउटा मान्छे केही पनि नजानेको उसलाई केही पनि थाहा नहुनु, उसले काम खोज्दै जाँदा सहरमा एउटा काम पाउनु, काम गर्न केही नजान्नु, मालिकले भनेको केही कुरा नबुझ्नु, कुनै दिन मालिकलाई उसले नाम सोध्नु, मालिकले यति धेरै महिनासम्म मेरो घरमा काम गर्दा पनि नाम नजानेको कुकुर भन्दा नोकरले मालिकको नाम कुकुर हो रहेछ भन्ने बुझ्नु । मालिकले एकदिन नोकरलाई आज सोफा फोहेर भएछ सोफा सफा गर है भनेर भन्दा नोकरले सोफा भनेको के हो ? थाहा नपाएर सोद्धा तलाई गधा यति पनि थाहा छैन भन्नु, नोकरले सोफा भनेको त गधा हो रहेछ भनेर बुझ्नु र हाम्रो घरमा आज पाहुना आउँछन् घर सफा गर भन्दा मालिकले नोकरलाई पाहुना भनेको के हो भनेर सोद्धा मालिकले पाखे भनेर गाली गर्नु, नोकरले पाहुना भनेको पाखे हो रहेछ भन्नु र सोही दिन घरमा पाहुना आउनु, नोकरले चाहिँ पाहुनालाई सत्कार गर्न नजानेर कुकुर, गधा र पाखे भनेर भित्र ल्याउने जस्ता कुराहरू बुरबक मान्छे कथामा प्रस्तुत गरिएको छ।

(७) शिवजीको घमन्ड

प्रस्तुत कथामा साँझ बिहान मिहेनत गरेर खाने किसानहरू थिए । उनीहरूले खेत बारीमा मिहेनत गरिरहेको बेलामा लटा पालेका शिवजी घुम्दै त्यहाा जाँदा किसानले गरेको मिहेनत देखेर हे कीसन हो पानी पर्दैन किन मिहेनत गर्छौ पसिना किन बगाउँछौ भन्दा किसानले शिवजीलाई त माग्नेलाई के थाहा पानी पर्छ पर्दैन भनेर गाली गर्नु, शिवजीले घमन्ड देखाएर रिसाउँदै तिमीहरूको मिहेनत खेर फाल्दिन्छु भनेर पानी नझार्नको लागि इन्द्रजीको घरमा पुग्नु र इन्द्रलाई पानी नपार्नु मलाई किसानले माग्ने भनेर गाली गरे भनेर इन्द्रजीसँग अनुरोध गर्नु, इन्द्रजीले भ्यागुता नकाराउनु भन्नु भ्यागुता कराए भने मैले पानी झार्नु पर्छ भनेर शिवजी मर्त्यलोकमा भ्यागुतासामु आएर भ्यागुतालाई नकराउनु भनेर सम्झाउनु र भ्यागताले जुनकिरीलाई भन्नु कि पुच्छरको बत्ती नबाल्नु भनेर यदि जुनकिरीले बत्ती बालेदेखि हामी कराउनु पर्छ भनेर फेरी शिवजी आफ्नो घमन्ड देखाउँदै जुनकिरी सामु आएर बत्तीनबाल्न अनुरोध गरे, जुनकिरीले हुन्छ भनेर शिवजी किसानलाई तेरो खेती त मैले मारेरै छोड्छु भन्दै आफ्नो आश्रममा पुग्नु जब राती भएपछि किसानले खरको राको बालेर मेरो खेती मरो कि बिउतिएको छ भन्दै बारीमा हेर्न आउनु, खरको राकाको फिलिङ्गो देखेर जुनकिरीले पुच्छरमा बत्ती बालेछ भनेर भ्यागुता कराउनु, इन्द्रजीले भ्यागुता कराए भनेर पानी वर्षाइ दिनु, घमन्ड गरेर बसेका शिवजी बिहान उठ्दा पानी पर्नु र सिधै इन्द्रको घरमा पुगेर इन्द्रजीलाई गाली गर्नु, इन्द्रजीले भ्यागुता कराएर हो भन्नु, फेरी शिवजी भ्यागुताकोमा आउनु, भ्यागुताले जुनकिरीले बत्ती बालेर म कराएको हो भन्नु, शिवजी जुनकिरीकोमा जानु, जुनकिरीले मैले बत्ती बालेको होइन किसानले खरको राको बालेर खेती हेर्न आउँदा उज्यालो देखेर भ्यागुता करायो होला भन्नु, शिवजीले फेरी घमन्डले केही हुँदो रहेन्छ मिहिनेती किसानका नै जित हुँदो रहेछ भनेर शिवजी पश्चातापमा पर्नु जस्ता कथाको वर्गीकरण गरिएको छ ।

(८) चतुरे ज्वाइँ

यस कथामा एउटी बुढीको एउटा ज्वाइँ हुनु प्रत्येक वर्षको माघे संक्रान्तिमा ज्वाइँ ससुराली आउनु सासूले माघे संक्रान्तिमा ४०४ वटा रोटा पकाउनु, ज्वाइँले घरको करसामा लुकेर बसेर झिँदा भाच्दै विचार गरेर बस्नु सासूले ज्वाइँलाई ४

वटा रोटा खान दिनु र ४०४ वटा रोटा पकाएर मलाई जम्मा ४ वटा रोटा दिनी भन्नु सासुले ज्वाइँ कति सिपालु छन् भनेर सबैजनालाई ढोका थुनि दिएर घोडा उखु बारीमा पठाउनु, हेराउँदा घोडा पूर्वपट्टिको उखुबारी घोडा छ भनेर चतुऱ्याइँ गर्नु, हेर्न जाँदा जान्नि हुनुहुन्छ भनेर सासूले फयल गर्दै हिँडिछन् । यो कुरा दिवेशमा पनि फयल भएछ । विदेशी मालिकको घरमा काम गर्नी नोकर निदारी रहेछ उसले मालिकको सुन चोरेर लुकाएछ र त्यहि ज्वाइँलाई हेराउन बोलाए छन् । निदारीले डराएर आफूले लुकाएको कुरा रहेछ तपाई त सिपालु हुनुहुँदो रहेछ त्यहि भएर झिकाएको हो भन्नु, उसले तिनीहरूलाई तपाईहरू सुत्नुस् मैले खाजी गर्छु भन्नु, सबै जना मस्त सुत्नु, रातभरी ज्वाइँले ठुनुमुन गर्नु, निदारी डराएर हार मैले लुकाको छु कसैलाई नभनी दिनु, मालिकले बारम्बार सोधी रहनु, मालिकलाई तपाइँको हार त धानको भकारीभित्र लुकेर बसेको छ भन्नु, त्यहाँ जाँदा हार त्यहि हुनु, सिपालु रहेछ त्यो त भनेर फयल गरिदिनु र बोनस पनि दिनु । यसरी चतुऱ्याई गर्ने खालको ज्वाइँ भनेर यस कथामा वर्णन गरिएको छ ।

(९) भोटेको सिकार

प्रस्तुत कथामा सिकार गरेर जीविकोपार्जन गर्ने भोटे त्यो दिन उसले केही सिकार गर्न नपाउनु गरिब बाहुन परिवार पाल्न नसकेर धन सम्पत्ति कमाउन विदेश जानु, बाटोमा साँझ परेर भोटेको घरमा बास बस्नु भोटेले बाहुनलाई सिकार बनाउँछु र छोराछोरीलाई खुवाउँछु भनेर खुसी हुनु, खान नपाएर भोटेका छोराछोरी रुनु , जब राती मध्यान्हमा भोटेले ढिँकीको छेउमा बाहुनलाई विस्तारा लगाइदिनु र भोटेलाई मार्ने सोच बनाउने भोटे मारेपछि बच्चाहरूको भेट गराउनु यो कुरा सुनेर भोटे चिन्तित हुनु । राती मध्यान्हमा भोटेका छोरा छोरीहरूले बाुहनलाई मारेर बाहुनका शरीरका प्रत्येक अङ्गहरू मैले खुट्टा खान्छु, कान खान्छु, हात खान्छु, आँखा खान्छु भनेर प्रत्येक अङ्गहरू छोराछोरीले छुट्याउनु, भोटेले छोराछोरीका सबै कुरा मान्दै हतियार उदियाउनु, बाहुन त्रासमा परेर भेडाको खोरमा गएर बस्नु, भोटेले बाहुनलाई मार्न लाग्दा ढिकी काटिनु, भोटे रिसाएर भेडाको खोरमा छानबिन गर्नु, बाहुन खोरबाट पनि भागेर घनघोर जङ्गलमा जानु, भोटे छोराछोरीसँग तिमीहरू बोलेर बाहुन भाग्यो अब हामी के खानी हो दिनभरी खान पाएका छैनौ हात परेको सिकार पनि भागिसक्यो भनेर तनावमा पर्नु, बाहुनका पछि पछि लाल्टिन बालेर भोटे

घनघोर जङ्गलतिर लाग्नु बाहुन अँध्यारोमा ठूलो सालको रूखको टुप्पोमा बसिरहन्छ, भोटे चाहिँ त्यही सालको फेदमा बसेर बाहुनलाई हेरिरहन्छ । भोटेलाई अब के खानी हो भनेर तनावमा पर्छ । माथि बसेको बाहुनले अब मलाई भोटेले मार्नी भो त्यस कारणले फेदमा बसी रहेको छ भनेर डराउनु र डराएर बाहुनले रूखको टुप्पोबाट भोटेको टाउकोमा पिसाब गरिदिनु, भोटे चाहिँ डराएर घनघोर जङ्गलमा पानी पऱ्यो भनेर लाल्टिन बालेर भाग्नु, बाहुन चाहिँ बच्नु यस कथाको वर्गीकरण यसरी नै गरिएको छ ।

(१०) सङ्घर्ष

प्रस्तुत कथामा कुनै देशका राजाले आफ्नो सम्पत्ति र राज्ड छोडेर घरबार त्यागेर बुवाको कुरा नमानी घर छाड्नु, जाँदाजाँदै बाटोमा कमिला, लमकाने र गोगटालाई बाटोमा खोला तर्न नसकेर उनीहरूलाई तार्नु, उनीहरू पनि सँगै राजाको पछि लागेर जानु, जब उनी राजाको घरमा पुगेर राजाकी छोरी माग्नु, राजाले सम्पत्ति छोडेर आएकाले मेरी छोरी कसरी पाल्छस् भन्दा जसरी भए पनि पाल्छु भनेर राजाको बाचा मान्दै जानु, राजाले बाचा तीनवटा राखेका थिए । पहिलो वाचा १ मुरी चामल र १ मुरी तोरी एकै ठाउँमा मिलाएर अलग अलग गर्न लगाएर उसलाई सहयोग गर्न लामकाने कमिला र गोगटा आएर सहयोग गरे । दोस्रो सर्तमा राजाले एउटा कोठामा थुनेर ती सबै तैले खाएर सिद्धयाएपछि छोरी दिन्छु भनेर कोठामा थुनेर बन्द गरे त्यति बेला कमिला, लामकाने र गोगटा आएर सबैले खाएर सके । त्यसपछि राजाले अब त मऱ्यो होला भनेर ढोका खोल्दा जिउँदै र सबै खाएर सकेको रहेछ राजाले अब कसरी उम्कनि होला भनेर विचार गर्दा राजाले भिरमा चौरी गाईलाई देखाएर त्यो गाईको दुध लिएर आएपछि मात्रै मैले छोरी दिन्छु भन्ने अन्तिम सर्त बताए उसले अब कसरी गाई दुहेर ल्याउँ भनेर सोच्दा राजाकी छोरीले मलाई हजुरसँग बिहे गर्न मन्जुर छु मेरो हातको औँठी लैजानु र गाईको अगाडि देखाउनु त्यसपछि गाईले दुध दिन्छ र मेरो कपालको रौँ बाल्टिनमा राख्नु त्यो बाल्टिनमा दुध जम्छ भनेर भन्नु जब राजाकी छोरीको आज्ञा उसले स्विकार्छ तर त्यो भीरमा जानु पो कसरी भनेर सोच्दा सोच्दै कमिला, लामकाने र गोगटा आएर एकमाथि अर्को, अर्कोमाथि अर्को गरी खाप्पिदै जान्छन् र उसलाई भिरमा चढाउँछन् । त्यसरी चौरीगाई दुहेर ल्याएर राजालाई दिएर राजाकी छोरी बिहे गर्छन् । यस

कथामा मानिसले सङ्घर्ष गर्ने हो भने जे पनि गर्न सकिन्छ भन्नु नै यस कथाको मूल आशय हो ।

४.२.२ पात्र र चरित्रका आधारमा

पात्र र चरित्र लोककथाको महत्त्वपूर्ण तत्त्व हो । यो तत्त्व बिना कथाको रचना हुन पनि सक्दैन । वास्तवमा कथामा कथानकलाई सबल र रोचक तथा सहज तरिकाले हिँडाउन पात्रको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । कथा राम्रो र कथाका पात्रको चरित्र राम्रो भएन भने कथाको कुनै औचित्य रहँदैन । त्यस्तै गरी कथानकलाई गतिशीलता दिन पात्रको आवश्यकता पर्दछ । यस लोककथामा नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू विशेष गरी मानिस, राजा, पशुपंक्षि मानवेत्तर पात्रहरू बनाएर कथालाई कौतुहल र रोचक बनाएको हुन्छ । बुढीबाखी कथामा बुढीबाखी, राजा, सौतेनी आमा, सौतेनी बहिनी, राक्षस, मुसाहरू जस्ता पात्रहरू रहेका छन् । यस कथामा बढी मात्रामा सौतेनी आमा र सौतेनी छोरीको प्रारम्भदेखि अन्तसम्म देखिन्छ । यिनीहरूकै केन्द्रीयतामा कथाले घुम्ती र मोड लिएको छ र अरू पात्रहरू गौण भएका छन् ।

समय खेर नफाल्नु कथामा लोग्ने स्वास्नी, सन्त साधु, परमात्मा जस्ता पात्रहरू रहेका छन् । यस कथाको सुरुमा खानी खर्च नभएर व्यापार गरेर धनी बन्ने जस्ता कुराहरू भएको पाइन्छ । यस कथाका पात्रमा सन्त साधु परमात्माले धनि बन्ने पारस पत्थर दिएर एकदमै सहयोगी पात्रको रूपमा कथामा चर्चित बनेको पाइन्छ ।

सुनकेशे बहिनीको कथामा सातवटा दाजुभाइ, बुवा, आमा र सुनकेशे बहिनीलाई प्रमुख पात्रका रूपमा लिइएको छ । यस कथामा सुनकेशे बहिनी रूखमा चढेर बिहेको लगन जाँदा पनि रूखबाट नझरेको एकदमै जिद्धी पात्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ कथामा पात्रहरू मन्त्री, राजा र सिपाहीहरूलाई बनाइएको छ । यस कथामा मन्त्रीले राजालाई बल्ल खाइस भन्ने जस्तो व्यवहार कथाका पात्रमा मन्त्रीले गरेको पाइन्छ । यस कथामा मानव पात्रहरू मात्र रहेको पाइन्छ ।

चलाख स्याल कथामा मानव र मानवेत्तर पात्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । मानवतामा भाडा माभ्ने आइमाइ, पसले साहु, दाउरा चिर्ने बुढा र मानवेत्तर पात्रमा स्याल र खरगोज (खरायो) रहेका छन् । यस मध्ये प्रमुख पात्र मध्ये स्याल र खरायो प्रमुख पात्रका रूपमा रहेका छन् भने अरू पात्रहरू सहायक रहेका छन् ।

बुरबक मान्छे कथामा घरमा रहेको मालिक र नोकर प्रमुख पात्र रहेका छन् । यस कथामा नोकर पात्र चाहिँ साह्रै केही नजानेको बुद्धु पात्रको रूपमा देखापरेको छ । यस कथामा मानवता पात्र मालिक, नोकर र पाहुना छन् भने मानवेत्तर पात्रमा गधा र कुकुर रहेका छन् ।

शिवजीको घमन्ड कथामा मानवता पात्र र मानवेत्तर पात्रको प्रमुख भूमिका रहेको छ । मानवता पात्र शिवजी, इन्द्रजी र किसानहरू रहेका छन् भने मानवेत्तर पात्रमा भ्यागुता, जुनकिरीहरू रहेका छन् । यस कथामा शिवजी किसानलाई धम्कि दिने घमन्डी पात्रका रूपमा शिवजी रहेका छन् । किसानहरू मिहेनत गरेर खाने र दुःखसँग नडराउने खालका पात्रका रूपमा यस कथामा देखापरेका छन् ।

चतुरे ज्वाइँ कथामा मानवता पात्रहरू मध्ये बुढी सासू, ज्वाइँ, मालिक र निदारी रहेका छन् भने मानवेत्तर पात्रमा घोडा रहेको छ । यस कथामा चतुरे ज्वाइँले छलकपट गरेर आखत हेरेर आफैले घोडा उखुबारी लगेर बाँध्ने र त्यही उखुबारीमा घोडा छ भन्ने जस्तो चतुऱ्याइँ पात्रका रूपमा रहेको पाइन्छ भने उनकी सासू चाहिँ चार सय चारवटा रोटी बनाएर जम्मा चारवटा बनाएको हो भनेर ढाँट्ने बाठी पात्रका रूपखा देखापरेकी छ ।

भोटेको सिकार कथामा मानवता पात्रहरूमा भोटे, बाहुन र भेटेका छोराछोरीहरू रहेका छन् भने मानवेत्तर पात्रमा भेडा रहेका छन् ।

सङ्घर्ष कथामा मानवता र मानवेत्तर दुवै पात्रको प्रयोग गरिएको छ । मानवता पात्रहरू राजा, राजाका ३ भाइ छोरा र राजकी छोरी रहेका छन् । मानवेत्तर पात्रमा कमिला, लामकाने, गोगटा र चौरीगाई रहेका छन् । यस कथामा राजगद्दी त्यागेर केटी खोजदै हिँड्ने राजाका कान्छा छोरा एकदमै मिहेनती र सङ्घर्ष गर्न सक्ने खुशी भएका प्रमुख पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यस्तै गरी राजाले आफ्नी छोरी दिनका लागि राजाकै कान्छो छोरासँग तीनवटा सर्तहरू राखेका हुन्छन् ।

ती सर्त पूरा गर्नको लागि मानवेत्तर पात्रहरू कमिला, गोगटा र लामकानेले सहायक पात्रका रूपमा देखा परेका छन् । यस कथाले मानिसले सङ्घर्ष गरे भने सधैँ सफल हुन्छ । सङ्घर्षसँग डराएर भाग्न हुँदैन भन्ने सन्देश दिएको छ ।

४.२.३ परिवेशका आधारमा

यस लोककथामा कथावस्तुमा परिवेश बिना कथा कल्पना गर्न सकिँदैन । कुनै पनि लोककथामा कुनै न कुनै रूपमा परिवेश रहेको हुन्छ । सूक्ष्म रूपमा दिन, रात, साँझ आदि पनि रहेको हुन्छ । बृहद् रूपमा एकादेशमा, गाउँ, जङ्गल, पहाड, तराई, हिमाल आदि पनि लिइएको हुन्छ । विशेष गरी लौकिक र अलौकिक पनि रहेको हुन्छ । लौकिक भन्नाले यस युग वा मानवको युग हो भने अलौकिक युग भन्नाले देवताको युगलाई मान्न सकिन्छ । ग्रामीण परिवेश, दरबारिया परिवेश पनि रहेको पाइन्छ । बुढीबाखी कथामा यो कथा नेपालको गाउँ घर क्षेत्रमा लिइएको पाइन्छ । नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू त्यही ठाउँको हो मान्न सकिन्छ । यस लोककथामा वन जङ्गलमा बाख्रा चराउने ठाउँ आदिको बयान भएकाले आदिमकाल वा कृषिपालन युगको नेपाली समाजको झल्को दिन्छ । बुढीबाखी लोककथामा सौतेनी आमा र आफ्नी आमाको गाउँ र गोठका परिवेश लिइएको छ । समय खेर नफाल्नु कथालाई अलौकिक समयमा परिवेश लिइएको पाइन्छ । यस कथामा एउटा साधु सन्त परमात्माले पारस पत्थर दिएर त्यो छोएमा फलाम सुन बन्छ भन्ने अन्धविश्वास जस्ता परिवेश यस कथाबाट प्रष्ट हुन्छ । त्यस्तै गरी सुनकेशे बहिनी कथा पनि अलौकिक कथामा आधारित छ । देवताका पालामा सुनको केश हुनु र आफ्नै भाइसँग पनि विवाह गर्न मिल्ने जस्ता गाउँ समाजमा रहेका सामाजिक परिवेशहरूलाई यस कथाले प्रष्ट पारेको छ । त्यस्तै जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ भन्ने कथा लौकिक मानव वा यहि युगको रहेको पाइन्छ । त्यहाँ राजा र मन्त्रीले कुनै ठाउँमा सिकार खेल्दै जाँदा औँला गुम्नु र सिकार खेल्दै विभिन्न वन जङ्गल डुल्दै अरू देशको इलाकामा पुग्नु ग्रामीण इलाका आदिको परिवेश लिइएको छ । चलाख स्याल कथामा पनि विभिन्न वन जङ्गलका डुलिरहेका स्याल र खरायोको परिवेशलाई नियाल्दै यो कथा प्रष्ट पारिएको छ । बुरबक कथामा केही पनि नजानेको मान्छे यो लौकिक कथाका रूपमा चित्रण गरिएको छ । यस कथामा आफ्नै गाउँ ठाउँ तथा कुनै पनि सहरको अथवा सुनवल सहरको कथाको परिवेश

लिइएको पाइन्छ । शिवजीको घमन्ड कथामा अलौकिक कथाको रूपमा लिइएको छ । यस कथामा देवताले आफ्नो घमन्डले मर्त्यलोकका किसानहरूको दुःख र मिहेनतको ख्याल नगरी आफ्नो घमन्ड देखाउने देवतामाथि बढी घमन्ड भएको गाउँले परिवेशको यस कथामा चित्रण गरिउको छ । भोटेको सिकार कथा अलौकिक कथामा आधारित छ । देवताका पालामा मान्छेले मान्छेलाई खाने जस्ता कुराहरू र वनजङ्गलमा सिकार गर्दै हिँड्ने र सिकार गरेर मान्छेलाई खाने जस्ता प्रवृत्तिहरू रहेका थिए । त्यसै गरी सङ्घर्ष कथामा पनि अलौकिक कथामा आधारित छ । त्यहाँको परिवेश वन जङ्गल डुल्दा डुल्दै विभिन्न पशुपक्षीहरूले मानिसलाई सहयोग गर्नु धेरै सङ्घर्ष पश्चात् राजाले आफ्नी छोरी दिनु जस्ता कुराहरू यस कथामा पाइन्छ ।

४.२.४ उद्देश्यका आधारमा

लोककथाका तत्त्वहरूमध्ये महत्त्वपूर्ण तत्त्व उद्देश्य पनि हो । उद्देश्य बिना कुनै पनि कथाहरूको रचना गर्न सकिँदैन । लोककथाको मूल उद्देश्य नै लोकबासीलाई मनोरञ्जन दिँदै आफ्ना अनुभवजन्य ज्ञानबाट भविश्यको असल तथा सत्मार्गमा लाग्न सकुन भन्ने हो । नीति, शिक्षा, उपदेश दिने उद्देश्य भित्री रूपमा पनि बाह्य रूपमा भने लोक मनोरञ्जन दिने नै लोककथाको अभिष्ठ हो । यो तत्त्व स्थुल रूपमा देखिए पनि सूक्ष्म रूपमा लोककथामा भित्रै लुकेर रहेको हुन्छ । कतिपय लोककथाको बाह्य रूपर्म छर्लङ्ग देखिन्छ भने कतिपय कथामा लुकेर बसेको हुन्छ । मनोरञ्जन प्रदान गर्दै लोकबासीहरूलाई केही अर्ति, उपदेश, शिक्षा, ज्ञान र विवेकको सन्देश दिनु नै लोककथाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेको पाइन्छ ।

बुढीबाख्री कथामा लोकबासीलाई मनोरञ्जनका साथै उपदेशात्मक दिने कार्य गरेको पाइन्छ । सौतेनी आमाले हेला गरे पनि आफ्नो सही कार्य गरेमा जनावरले पनि साथ दिन्छन् भन्ने सन्देश दिन्छ । कुकर्म गरेमा सौतेनीको छोरी जस्तै दशा भोग्नु पर्दछ भन्ने सन्देश दिन्छ । लोभ धेरै गर्‍यो भने पनि दुर्घटनामा परिन्छ । यो एक मनोरञ्जनात्मक लोककथा पनि हो । कथा सुन्दै जाँदा निकै रमाइलो महसुस हुन्छ । समय स्थितिअनुसार चल्नु पर्दछ भन्ने यस कथाबाट पाठ सिक्न सकिन्छ ।

समय खेर नफाल्नु उपदेश दिने खालको कथा हो । मानिसले जे काम गर्दा पनि समयको ख्याल राखेर काम गर्नु पर्दछ । कथामा व्यापार नभएर तनावमा परेको बुढालाई सन्त साधु परमात्माले पारस पत्थर दिएर एक हप्तामा सबैभन्दा ठूलो धनि मान्छे भएर बस भन्दा उसले समयको ख्याल नगरी बस्दा जस्ताको तस्तै हुन परेको थियो र समय आइपुगेपछि सन्त साधु परमात्माले आफ्नो पत्थर फिर्ता गरेको कुरा यस कथामा उल्लेख गरिएको छ । यो कथाको मूल उद्देश्य भन्नु नै समय छँदै सबै काम गर्नु समय गइसकेपछि पश्चाताप गरेर केही हुने वाला छैन भन्ने यसको मूल उद्देश्य हो ।

सुनकेशे बहिनी कथा पनि मनोरञ्जनात्मक लोककथा हो । यसमा सुनकेशे बहिनीका लटा हराउँदा आमाले भेटाउनेलाई छोरी दिन्छु भनेर वाचा गरेपछि आफ्नै कान्छो छोरालाई आफ्नी छोरी दिनु पर्ने बाध्यता परेको हुँदा छोरीले बिहे गर्न नमानेर सिमलको रूखमा गएर बस्नु चाहिँ यो कथाको उद्देश्य रहेको छ ।

जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ भन्ने लोककथा पनि एकदमै सुन्दा रमाइलो कथा छ । यसमा राजा र मन्त्रीले सिकार गर्दै हिँड्दा मन्त्रीको औँला गुम्दा राजाले राम्रो भो भन्नु जस्ता कुराहरू उल्लेख छन् । यति औँला नकाटिएको भए अरूकै देशमा बली चढ्नु पर्ने बाध्यता आउने थियो । औँला काटिएको कारणले गर्दा त आफ्नै देशमा फर्केर आउन पाएँ भन्ने उद्देश्य चाहिँ यो कथामा रहेको छ ।

चलाख स्याल कथा जति सुन्यो उत्ति नै सुनौँ सुनौँ जस्तो लाग्ने लोककथा हो । यहाँ स्यालले खरगोज (खरायो) लाई खिर पकाउने आसमा कति दुःख दिएर आफै एक्लै खाने र सबै मान्छेहरू जिस्काउने जस्ता कुराहरू रहेका छन् । यस कथामा दुःख दुवैजनाले गरे पनि खाँदा मोज चाहिँ स्यालले एक्लै गरेको छ । दुःख र पीडा जति खरगोजलाई दिएको छ र अन्तिममा उसलाई लडेर मर्नु परेको छ । त्यस कारण कामसँगै गरे पनि मिलेर खानु पर्छ अर्कालाई मर भन्दा आफै मरिन्छ । आफैले खनेको खाडलमा आफै परिन्छ भनेझैँ स्याल पनि यस कथामा त्यस्तै भएको छ भन्ने उद्देश्य यस कथाको रहेको छ ।

बुरबक मान्छे कथा जति सुन्यो त्यति हाँसो लाग्ने हास्य लोककथा हो । यस कथामा केही पनि नजान्ने बुरबक मान्छे काम गर्न बसेको घर मालिकलाई नाम

नजानेर कुकुर भन्नु, सोफालाई गधा भन्नु र घरमा आउने पाहुनालाई पाखे भन्ने जस्ता हास्य व्यङ्ग्यात्मक शब्दहरूको प्रयोग भएको छ ।

शिवजीको घमन्ड कथामा पनि मनोरञ्जन दिने खालको लोककथा हो । यस कथामा मर्त्यलोकमा दुःख गरेर बसेका किसानहरूलाई शिवजीले आफ्नो घमन्ड देखाउनु र किसानहरूबाट गाली खानु जस्ता गलत विचारहरू लिइएको पाइन्छ । शिवजीले घमन्ड देखाए पनि आकाशबाट पानी आएर छाड्यो । किसानको खेती नष्ट हुनै पाएन । त्यस कारण मान्छेले घमन्ड गर्नु हुँदैन । यथार्थ र सत्य कुरामा किसानहरूदेखि गरिब दुःखी दरिद्रको पनि जित नै हुँदो रहिछ र मै हुँ ठूलो भन्ने देवता भए पनि गिर्दो रहेछ भन्ने सन्देश यस कथाले दिएको छ ।

चतुरे ज्वाइँ कथा पनि मनोरञ्जनात्मक लोककथा हो । त्यहाँ ज्वाइँले अनेक चालजाल रचेर आफू चर्चित हुने कुरा यस कथामा देखाइएको छ । यस कथाको उद्देश्य भने आफू चतुरो बनेर अर्कालाई मान्नु हुँदैन भनेर भन्न खोजिएको हो । भोटेको सिकार कथामा पनि त्यस्ते खालका मनोरञ्जनात्मक लोककथाहरू हुन् । भोटेले बाहुनलाई बच्चाहरूको पेट भराउनु र आफ्नो पेट भर्नु पर्छ भन्ने उसको सोच थियो । त्यसै गरी बाहुनलाई मारेर बाहुनको परिवारले के गर्ला भन्ने नसोच्नु गलत सोचहरूको भोटेको थियो । यो कथाको मूल उद्देश्य भने आफू बाँच्ने र अरूलाई पनि बचाएर खुब दुःखै गरेर भए पनि मिलेर खानु गल सोच विचार गर्नु जस्ता कुराहरू कथामा समावेश गरिएको छ ।

सङ्घर्ष कथामा राजाको छोराले राजगद्दी त्यागेर आफ्नो लागि आफै सम्पत्ति कमाउँछु भनेर हिँड्नु र राजाकी छोरीलाई सङ्घर्ष गरेर हिम्मत नहारेर बिहे गर्नु जस्ता कुराहरू यस कथामा रहेका छन् । त्यसैले गर्दा मान्छे परिश्रम गर्नदेखि डराउनु हुँदैन परिश्रम गरेमा फल मीठो नै पाइन्छ भन्ने सन्देश यस कथाले दिएको छ ।

४.२.५ भाषाशैली र संवादका आधारमा

लोककथाका निम्ति भाषा शैली अनिवार्य माध्यम हो । यसले बोलचालको अलिखित भाषाको प्रयोग गर्दछ । मौखिक परम्परामा जीवित राख्नु पर्ने र लोकबासीले सहजै बोधगम्य र प्रभावपूर्ण रहन्छ । सुन्ने र सुनाउनेलाई परम्परामा

हुर्केको भाषा स्थान र सम्भावइता अनुसार परिवर्तित भइरहन्छ र लोककथाको भाषामा स्थानीय भाषिका पनि यस नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू प्रयोग गरेको पाइन्छ । त्यसैले लोककथाको पनि आफ्नै विशेषता हुन्छ । यहाँका कथाहरूमा पनि सुरुमा एका देश गाउँ उहिले आदिबाट सुरु गरी अन्तमा सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठ जाला भन्ने बेलामा ताततात्तै आइजाला भन्दै कथाको बिट मारिन्छ । वास्तवमा सरल सहज भाषाको प्रयोगसँगै सरल आकर्षक प्रभावकारी र रोमाञ्च किसिमले प्रस्तुति ढाँचा नै लोककथाको आफ्नो भाषाशैली हो । यस कथामा विभिन्न मानवता र मानवेत्तरसँग विभिन्न संवाद गरेको पनि पाइन्छ ।

नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको भाषाशैली अधिकांश ब्राह्मण भाषामा प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा चलाख स्यालको कथामा चाहिँ थोरै हन्दिी भाषाको प्रयोग गरिएको छ । अरू खासै त्यस्ता कथामा कुनै पनि भाषाको प्रयोग गरिएको छैन । सबै कथाहरू सरल र सहज भाषाशैलीमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

पाँचौँ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश

यस अध्ययनपत्रमा नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण गरिएको छ । जसलाई पाँच परिच्छेद रहेमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो परिच्छेदमा विषयपरिचय, समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनपत्रको औचित्य, अध्ययन कार्यको सीमाङ्कन, अध्ययन विधि, अध्ययनपत्रको रूपरेखा रहेका छन् ।

दोस्रो परिच्छेदमा नवलपरासी जिल्लाको सुनवल क्षेत्रको सामान्य परिचय दिनुका साथै भौगोलिक विभाजन, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, हावापानी र भू-उपयोग, ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरू, मुख्य व्यावसायिक क्षेत्रहरू र सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था रहेका छन् ।

तेस्रो परिच्छेदमा लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय दिइएको छ भने लोकसाहित्यको परिचय, लोककथाका विशेषताहरू, लोककथाका तत्त्वहरू, लोककथाको वर्गीकरण, लोककथाको उत्पत्ति, लोककथाको अध्ययन परम्परा दिइनुका साथै आवश्यकताअनुसार उपशीर्षकहरू पनि दिइएको छ ।

चौथो परिच्छेदमा सुनवल क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन र विश्लेषण गरिएको छ । सङ्कलित लोककथाहरूमा बुढी बाखीको कथा, समय खेर नफाल्नु, सुनकेशे बहिनी, जे हुन्छ राम्रैका लागि हुन्छ, चलाख स्याल, बुरबक मान्छे, शिवजीको घमन्ड, चतुरे ज्वाइँ, भोटेको सिकार र सङ्घर्ष रहेका छन् भने आवश्यकताअनुसार उपशीर्षक दिई तिनको वर्गीकरण गरिएको छ । पाँचौं परिच्छेदमा सारांश तथा निष्कर्ष राखिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

नेपालका पाँच विकास क्षेत्रमध्ये पश्चिमाञ्चल विकास क्षेको लुम्बिनी अञ्चलमा पर्ने एउटा तराईको नवलपरासी जिल्ला प्राचीन र मध्यकालीन समयदेखि आधुनिक कालसम्म नै ऐतिहासिक, धार्मिक, राजनैतिक, शैक्षिक आदि दृष्टिकोणबाट

उल्लेख्य रहँदै आएको छ । नवलपरासी जिल्लाको सस्ता पश्चिममा पर्ने ३ नगरपालिका र चारवटा गाउँपालिका रहेका छन् । यसरी रामग्राम नगरपालिका, बर्दघाट नगरपालिका र सुनवल नगरपालिका नवलपरासी जिल्लाको सुस्ता पश्चिममा पर्दछन् । जसमध्ये सुनवल नगरपालिका बाबा बर्दगोरिया धामको कारणले गर्दा यस नगरपालिकाको विशेष महत्त्व रहेको छ र विभिन्न जातजातिको बसोबास भएको यस जिल्लाका जनता एक आपसमा सामञ्जस्य र धार्मिक सहिष्णुताका साथ जीवन निर्वाह गरिरहेका छन् । आफ्नो धर्म, संस्कृति र संस्कारको जगेर्ना गर्दै उनीहरू जिल्लाको विविध विकासमा अग्रसर हुँदै पनि आएका छन् ।

त्रिवेणी पवित्र तिर्थस्थललाई आफ्नो काखमा राखेको नवलपरासी जिल्ला तथा विदेशी सङ्घ संस्थाहरूको सहयोग प्राप्त गर्दै आएको छ । ती सबैलाई त्यस्तै गरी देवचुलीमा अवस्थित सी.जी. पनि पर्यटकीय रूपमा प्रचलित रहेको छ । त्यहाँ बुझ्नको लागि देश विदेशका मानिसहरू आउने गर्दछन् । त्यहाँका बासिन्दाहरूको पनि आफ्नै धर्म, संस्कृति र भेषभूषाको जगेर्ना गरिरहेका छन् । सांस्कृतिक विविधताले सुनवल क्षेत्रको एक धेरै महत्त्वपूर्ण पहिचान रहेको छ । सुनवलमा बाबा बर्दगोरिया धामले गर्दा पनि त्यहाँका बासिन्दाहरू त्यहि ठाउँमा रमाउँदै आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कृतिलाई निकै जगमगाई रहेका छन् । वर्षभरिमा हुने चाडपर्वहरूमा त्यहि बर्दगोरिया धाममा गएर कृतन गर्ने पाठपूजा गर्ने, नाचगान गर्ने जस्ता कार्यहरू बाबा बर्दगोरिया मन्दिरमा हुने गर्दछन् । नवलपरासी जिल्लाको सुनवल नगरपालिका तराईमा अवस्थित रहे पनि यसको पहाडी क्षेत्रमा पनि केही परिवार बसोबास गर्दछन् । विविध भौगोलिक सुविधाको कारण सुनवल पर्यटन, आधुनिक र स्वदेशी व्यापार, कृषि जस्ता सम्भावना बोकेको सहरको रूपमा परिणत हुँदै गएको छ । नवलपरासी जिल्लाका जनताहरूले आफ्नो गौरव ठान्छन् । आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कृति एवं मातृभूमि र स्वदेशको माया गर्नु नवलपरासी जिल्लाका सुनवल क्षेत्रका जनताको मुख्य विशेषता हुन् भने सहयोगी, इमान्दार, विकाशप्रेमी सरल र स्वाभिमान् बन्नु नवलपरासी जनताको सांस्कृतिक धर्म हो ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

गिरी, जीवेन्द्रदेव (२०६७), *नेपाली लोकसाहित्यमा जनजीवन,* काठमाडौँ : एकता प्रकाशन ।

त्रिपाठी, बासुदेव र अन्य (२०६७), *नेपाली बृहत् शब्दकोश,* सा.सं., काठमाडौँ : प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

थापा, धर्मराज र हंसपुरे सुवेदी (२०४१), *नेपाली साहित्यको विवेचना,* कीर्तिपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

दिवस, तुलसी (सम्पा.) (२०५०), *लोकसंस्कृति सङ्गोष्ठी,* काठमाडौँ : ने.रा.प्र.प्र. ।

बन्धु, चुडामणि (२०५८), *नेपाली लोकसाहित्य,* काठमाडौँ : एकता बुक्स ।

शर्मा, मोहनराज (२०५०), *कथाको विकास प्रक्रिया,* दो.सं., काठमाडौँ : साझा प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल (२०६२), *लोकवार्ता विज्ञान र लोकसाहित्य,* काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।